

॥ तैत्तिरीय संहिता ॥

॥ काण्डम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे प्रथमः प्रश्नः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति स तपोऽतप्यत स सर्पानसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स द्वितीयमतप्यत स वयांस्यसृजत सोऽकामयत प्रजाः सृजेयेति स तृतीयमतप्यत स एतं दीर्घितवादमपश्यत्तमवदत्ततो वै स प्रजा असृजत यत्तपस्तत्त्वा दीर्घितवादं वदति प्रजा एव तद्यजमानः ॥ १ ॥

सृजते यद्वै दीर्घितोऽमेध्यम्पश्यत्यपास्मादीर्घा क्रामति नीलमस्य हरो व्येत्यबद्धम्मनो दरिद्रं चख्बुः सूर्यो ज्योतिषां श्रेष्ठो दीर्घे मा मा हासीरित्याह नास्मादीर्घाप क्रामति नास्य नीलं न हरो व्येति यद्वै दीर्घितमभिवर्षति दिव्या आपोऽशान्ता ओजो बलं दीर्घाम् ॥ २ ॥

तपोऽस्य निर्घन्त्युन्दतीर्बलं धत्तौजो धत्त बलं धत्त मा मे

दी॒र॒ख्वा॒म्मा तपो॒ निर्व॑धि॒ष्टेत्या॑हैतदे॒व सर्व॑मा॒त्मन्ध॑त्ते नास्यो॒जो
बलं॒ न दी॒र॒खां न तपो॒ निर्घ्न॑न्त्य॒ग्निर्वै दी॑र॒खित॑स्य दे॒वता॒ सो-
ऽस्मादे॒तर॑हि॒ ति॒र इ॒व य॑र॒हि या॑ति॒ तर्मा॑श्च॒रः र॒ख्याः सि॒-
हन्तोः॑ ॥ ३ ॥

भ॒द्राद॒भि श्रे॒यः प्रे॒हि बृ॒हस्प॑तिः पुर॒ए॒ता ते अ॒स्त्वित्या॑ह
ब्र॒ह्म वै दे॒वाना॑म्बृ॒हस्प॑तिस्तमे॒वान्वा॑र॒भते॒ स ए॒नः
सम्पा॑रयत्येदम॒गन्म दे॒वय॑ज॒नम्पृ॑थि॒व्या इत्या॑ह दे॒वय॑ज॒नः
ह्येष॑ पृ॒थि॒व्या आ॒गच्छ॑ति॒ यो य॑ज॒ते वि॒श्वे दे॒वा यद॑जुषन्त
पूर्व॑ इत्या॒ह वि॒श्वे ह्ये॑तदे॒वा जो॑षय॒न्ते यद्वा॑ह॒णा ऋ॒क्सामा॑भ्यां
यजु॑षा सं॒तर॑न्त॒ इत्या॑ह॒र॒क्सामा॑भ्यां॒ ह्येष॑ यजु॑षा सं॒तर॑ति
यो य॑ज॒ते रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॑षा म॒देमे॑त्या॒हाशि॑षमे॒वैता॑मा
शा॑स्ते ॥ ४ ॥

यज॑मानो दी॒र॒खाः हन्तो॑र्ब्रा॒ह्मणा॑श्चतुर्विंश॑तिश्च ॥ १ ॥ [१]

ए॒ष ते॒ गाय॑त्रो भा॒ग इति॑ मे॒ सोमा॑य ब्रू॒तादे॑ष ते॒ त्रैष्टु॑भो
जा॒ग॑तो भा॒ग इति॑ मे॒ सोमा॑य ब्रू॒ताच्छ॑न्दो॒मानाः॒ साम्रा॑ज्यं
ग॒च्छेति॑ मे॒ सोमा॑य ब्रू॒ताद्यो॒ वै सोमः॒ राजा॑नः॒ साम्रा॑ज्यं
लो॒कं ग॑मयित्वा क्री॒णाति॑ ग॒च्छेति॑ स्वा॒नाः साम्रा॑ज्यं

छन्दांसि खलु वै सोमस्य राज्ञः साम्राज्यो लोकः
पुरस्तात्सोमस्य क्रयादेवमभि मन्त्रयेत् साम्राज्यमेव॥५॥

एनं लोकं गमयित्वा क्रीणाति गच्छति स्वानां साम्राज्यं
यो वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति ब्रह्मवादिनो
वदन्ति न प्राश्नन्ति न जुहुत्यथ क्व तानूनप्रमप्रति तिष्ठतीति
प्रजापतौ मनसीति ब्रूयात्रिरव जिघ्रेत्प्रजापतौ त्वा मनसि
जुहोमीत्येषा वै तानूनप्रस्यं प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति
यः॥६॥

वा अध्वर्योः प्रतिष्ठां वेद प्रत्येव तिष्ठति यतो
मन्येतानभिक्रम्य होष्यामीति तत्तिष्ठन्ना श्रावयेदेषा
वा अध्वर्योः प्रतिष्ठा य एवं वेद प्रत्येव तिष्ठति
यदभिक्रम्य जुहुयात्प्रतिष्ठायां इयात्तस्मात्समानत्र तिष्ठता
होतव्यमप्रतिष्ठित्यै यो वा अध्वर्योः स्वं वेद स्ववानेव भवति
स्रुग्वा अस्य स्वं वायव्यमस्य॥७॥

स्वं चमसोऽस्य स्वं यद्वायव्यं वा चमसं वा-
ऽनन्वारभ्याश्रावयेत्स्वादियात्तस्मादनन्वारभ्याश्राव्यः स्वादेव
नैति यो वै सोममप्रतिष्ठाप्य स्तोत्रमुपाकरोत्यप्रतिष्ठितः
सोमो भवत्यप्रतिष्ठितः स्तोमोऽप्रतिष्ठितान्युक्थान्यप्रतिष्ठितो

यजमानोऽप्रतिष्ठितोऽध्वर्युर्वायव्यं वै सोमस्य प्रतिष्ठा
 चमसोऽस्य प्रतिष्ठा सोमः स्तोमस्य स्तोम उक्थानां ग्रहं
 वा गृहीत्वा चमसं वोन्नीय स्तोत्रमुपाकुर्यात्प्रत्येव सोमः
 स्थापयति प्रति स्तोमम्प्रत्युक्थानि प्रति यजमानस्तिष्ठति
 प्रत्यध्वर्युः ॥ ८ ॥

एव तिष्ठति यो वायव्यमस्य ग्रहं वैकान्नविंशतिश्च ॥ २ ॥ [२]

यज्ञं वा एतत्सम्भरन्ति यत्सोमक्रयण्यै पदं यज्ञमुखं
 हविर्धाने यर्हि हविर्धाने प्राचीं प्रवर्तयेयुस्तरहि
 तेनाख्यमुपाध्याद्यज्ञमुख एव यज्ञमनु सं तनोति प्राञ्चमग्निम्प्र
 हरन्त्युत्पत्नीमा नयन्त्यन्वनांसि प्र वर्तयन्त्यथ वा अस्यैष
 धिष्णिंयो हीयते सोऽनु ध्यायति स ईश्वरो रुद्रो भूत्वा ॥ ९ ॥

प्रजाम्पशून् यजमानस्य शमयितोर्यर्हि पशुमाप्रीतमुदञ्चं
 नयन्ति तरहि तस्य पशुश्रपणं हरेत्तेनैवैनम्भागिनं
 करोति यजमानो वा आहवनीयो यजमानं वा एतद्वि
 कर्षन्ते यदाहवनीयात्पशुश्रपणं हरन्ति स वैव
 स्यान्निर्मन्थ्यं वा कुर्याद्यजमानस्य सात्मत्वाय यदि
 पशोरवदानं नश्येदाज्यस्य प्रत्याख्यायमव द्येत्सैव ततः

प्रायश्चित्तिर्ये पशुं विमश्रीरन् यस्तान्कामयेतार्तिमाच्छेयुरिति
 कुविदङ्गेति नमोवृक्तिवत्यर्चाग्रीध्रे जुहुयान्नमोवृक्तिमेवेषां वृङ्गे
 ताजगार्तिमाच्छन्ति॥१०॥

भूत्वा तत्तृप्पद्विंशतिश्च॥३॥ [३]

प्रजापतेर्जायमानाः प्रजा जाताश्च या इमाः। तस्मै प्रति
 प्र वैदय चिकित्वा९ अनु मन्यताम्। इमम्पशुम्पशुपते ते
 अद्य बध्नाम्यग्रे सुकृतस्य मध्ये। अनु मन्यस्व सुयजा
 यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्। प्रजानन्तः प्रति
 गृह्णन्ति पूर्वं प्राणमङ्गेभ्यः पर्याचरन्तम्। सुवर्गं याहि
 पथिभिर्देवानैरोषधीषु प्रति तिष्ठा शरीरैः। येषामीशे॥११॥

पशुपतिः पशूनां चतुष्पदामुत च द्विपदाम्। निष्क्रीतो-
 ऽयं यज्ञियम्भागमेतु रायस्पोषा यजमानस्य सन्तु। ये
 बध्यमानमनु बध्यमाना अभ्यैख्यन्त मनसा चख्णुषा
 च। अग्निस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः प्रजया
 संविदानः। य आरण्याः पशवो विश्वरूपा विरूपाः सन्तो
 बहुधैकरूपाः। वायुस्ता९ अग्रे प्र मुमोक्तु देवः प्रजापतिः
 प्रजया संविदानः। प्रमुञ्चमानाः॥१२॥

भुव॑नस्य॒ रेतो॑ गा॒तुं ध॑त्त॒ यज॑मानाय देवाः। उ॒पाकृ॑तः
 शश॑मानं॒ यद॑स्था॒ङ्गीव॑ दे॒वाना॑म॒प्येतु॑ पाथः। नाना॑ प्रा॒णो
 यज॑मानस्य प॒शुना॑ य॒ज्ञो दे॒वेभिः॑ स॒ह दे॒व्याना॑ः। जी॒वं
 दे॒वाना॑म॒प्येतु॑ पाथः स॒त्याः स॑न्तु॒ यज॑मानस्य॒ कामाः॑।
 यत्प॒शुर्मा॒युम॑कृ॒तोरो॑ वा प॒द्भिरा॑हते। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दे॒नसो॑
 विश्वा॑न्मु॒ञ्चत्व॑ ह॒सः। श॒र्मितार॑ उ॒पेत॑न॒ यज्ञ॑म्॥१३॥

दे॒वेभि॑रि॒न्वित॑म्। पाशा॑त्प॒शुम्प्र॑ मु॒ञ्चत॑ ब॒न्धाद्य॑ज्ञप॒तिम्परि॑।
 अ॒दि॒तिः पा॑श॒म्प्र मु॑मो॒क्तेतं॑ नमः प॒शुभ्यः॑ प॒शुप॑तये करोमि।
 अ॒रा॒ती॒यन्त॑म॒धरं॑ कृ॒णोमि॑ यं द्वि॒ष्मस्तस्मि॑न्प्रति॒ मुञ्चामि॑
 पा॑शम्। त्वामु॒ ते द॑धिरे ह॒व्य॒वाह॑ ह॒व्यं श्रु॑तं क॒र्तार॑मु॒त य॒ज्ञियं॑
 च। अ॒ग्ने सद॑र॒ख्यः स॑त॒नुर॑हि भू॒त्वाऽथ॑ ह॒व्या जा॑तवेदो
 जुष॑स्व। जा॒तवे॑दो व॒पया॑ गच्छ दे॒वान्त्व॑ हि होता॑ प्रथ॒मो
 ब॒भूथ॑। घृ॒तेन॑ त्वं त॒नुवो॑ वर्धयस्व॒ स्वाहा॑कृतः ह॒विर॑दन्तु
 दे॒वाः। स्वाहा॑ दे॒वेभ्यो॑ दे॒वेभ्यः॑ स्वाहा॑॥१४॥

ईशे॑ प्रमु॒ञ्चमा॑ना य॒ज्ञन्त्व॑ षोड॑श च॥४॥ [४]

प्रा॒जाप॑त्या वै प॒शव॑स्तेषां रु॒द्रोऽधि॑पतिर्यदे॒ताभ्या॑मुपाक॒रोति॑
 ताभ्या॑मे॒वैन॑म्प्रतिप्रो॒च्या ल॑भत आ॒त्मनो॑ऽना॒व्रस्का॑य

द्वाभ्यामुपाकरोति द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्या उपाकृत्य पञ्च
 जुहोति पाङ्गाः पशवः पशूनेवाव रुद्धे मृत्यवे वा एष नीयते
 यत्पशुस्तं यदन्वारभेत प्रमायुको यजमानः स्यान्नाना प्राणो
 यजमानस्य पशुनेत्याह व्यावृत्त्यै॥१५॥

यत्पशुर्मायुमकृतेति जुहोति शान्त्यै शमितार उपेतनेत्याह
 यथायजुरेवैतद्वपायां वा आह्नियमाणायामग्नेर्मधोऽपं क्रामति
 त्वामु ते दधिरे हव्यवाहमिति वपामभि जुहोत्यग्नेरेव
 मेधमव रुद्धेऽथो शृतत्वाय पुरस्तात्स्वाहाकृतयो वा अन्ये
 देवा उपरिष्ठात्स्वाहाकृतयोऽन्ये स्वाहा देवेभ्यो देवेभ्यः
 स्वाहेत्यभितो वपां जुहोति तानेवोभयान्प्रीणाति॥१६॥

व्यावृत्त्या अभितो वपां पञ्च च॥५॥ [५]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरत्या देवताभ्यो
 वृश्च्यते पापीयान्भवति यो यथादेवतं न देवताभ्य
 आ वृश्च्यते वसीयान्भवत्याग्नेय्यर्चाग्रीध्रमभि मृशेद्वैष्णव्या
 हविर्धानमाग्नेय्या स्रुचो वायव्यया वायव्यान्यैन्द्रिया सदा
 यथादेवतमेव यज्ञमुप चरति न देवताभ्य आ वृश्च्यते
 वसीयान्भवति युनज्मि ते पृथिवीं ज्योतिषा सह युनज्मि
 वायुमन्तरिक्षेण॥१७॥

ते सह युनज्मि वाचं सह सूर्येण ते युनज्मि
 तिस्रो विपृचः सूर्यस्य ते। अग्निर्देवता गायत्री छन्द
 उपांशोः पात्रमसि सोमो देवता त्रिष्टुप्छन्दोऽन्तर्यामस्य
 पात्रमसीन्द्रो देवता जगती छन्द इन्द्रवायुवोः पात्रमसि
 बृहस्पतिर्देवताऽनुष्टुप्छन्दो मित्रावरुणयोः पात्रमस्यश्विनौ
 देवता पङ्क्तिश्छन्दोऽश्विनोः पात्रमसि सूर्यो देवता बृहती॥१८॥

छन्दः शुक्रस्य पात्रमसि चन्द्रमा देवता सतोबृहती छन्दो
 मन्थिनः पात्रमसि विश्वे देवा देवतोष्णिहा छन्द आग्रयणस्य
 पात्रमसीन्द्रो देवता ककुच्छन्द उक्थानाम्पात्रमसि पृथिवी
 देवता विराट्छन्दो ध्रुवस्य पात्रमसि॥१९॥

अन्तरिक्षेण बृहती त्रयस्त्रिंशच्च॥६॥ [६]

इष्टर्गो वा अध्वर्युर्यजमानस्येष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टः
 र्षीयत आसून्यान्मा मन्त्रात्पाहि कस्योश्चिदभिर्शस्त्या
 इति पुरा प्रातरनुवाकाञ्जुहुयादात्मन एव तदध्वर्युः
 पुरस्ताच्छर्म नह्यतेऽनात्यै संवेशाय त्वोपवेशाय त्वा
 गायत्रियास्त्रिष्टुभो जगत्या अभिभूत्यै स्वाहा प्राणापानौ

मृत्योर्मा पातम्प्राणापानौ मा मां हासिष्टं देवतासु वा एते
प्राणापानयोः॥ २० ॥

व्यायच्छन्ते येषां सोमः समृच्छते संवेशाय त्वोपवेशाय
त्वेत्याह छन्दांसि वै संवेश उपवेशश्छन्दाभिरेवास्य
छन्दांसि वृद्धे प्रेतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै
मरुत्वन्तीः प्रतिपदो विजित्या उभे बृहद्रथन्तरे भवत इयं
वाव रथन्तरमसौ बृहदाभ्यामेवैनमन्तरैत्यद्य वाव रथन्तरः
श्वो बृहदद्याश्वादेवैनमन्तरैति भूतम्॥ २१ ॥

वाव रथन्तरम्भविष्यद्बृहद्भूताच्चैवैनम्भविष्यतश्चान्तरैति
परिमितं वाव रथन्तरमपरिमितम्बृहत्परिमिताच्चैवैनमपरि-
मिताच्चान्तरैति विश्वामित्रजमदग्नी वसिष्ठेनास्पर्धेतां
स एतज्जमदग्निर्विहव्यमपश्यत्तेन वै स वसिष्ठस्येन्द्रियं
वीर्यमवृद्धं यद्विहव्यं शस्यत इन्द्रियमेव तद्वीर्यं यजमानो
भ्रातृव्यस्य वृद्धे यस्य भूयांसो यज्ञक्रतव इत्याहुः स देवता
वृद्ध इति यद्यग्निष्टोमः सोमः पुरस्तात्स्यादुक्थ्यं कुर्वीत
यद्युक्थ्यः स्यादतिरात्रं कुर्वीत यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृद्धे
वसीयान्भवति॥ २२ ॥

प्राणापानयोर्भूतं वृद्धेऽष्टाविंशतिश्च॥७॥ [७]

नि॒ग्राभ्याः स्थ दे॒वश्रु॒त आ॒युर्मे तर्प॑यत प्रा॒णम्मे
तर्प॑यतापा॒नम्मे तर्प॑यत व्या॒नम्मे तर्प॑यत च॒खुर्मे तर्प॑यत
श्रो॒त्रम्मे तर्प॑यत म॒नो मे तर्प॑यत वा॒चम्मे तर्प॑यतात्मा॒नम्मे
तर्प॑यताङ्गा॒नि मे तर्प॑यत प्र॒जाम्मे तर्प॑यत प॒शून्मे तर्प॑यत
गृ॒हान्मे तर्प॑यत गु॒णान्मे तर्प॑यत स॒र्वग॑णम्मा तर्प॑यत तर्प॑यत
मा॥ २३॥

गु॒णा मे॒ मा वि तृ॑ष॒न्नोष॑धयो॒ वै सोम॑स्य॒ विशो॒ विशः
खलु॒ वै राज्ञः॑ प्रदा॑तोरीश्व॒रा ऐ॒न्द्रः सोमो॑ऽवी॒वृधं॑ वो॒ मन॑सा
सुजा॑ता ऋ॒तप्र॑जाता॒ भग॒ इद्वः॑ स्याम। इ॒न्द्रेण॑ दे॒वीर्वी॑रुधः
संवि॑दा॒ना अनु॑ मन्यन्ता॒ः स॒व॒नाय॑ सोम॒मित्या॒हौष॑धीभ्य
ए॒वैन॑ः॒ स्वायै॑ वि॒शः स्वायै॑ दे॒वता॑यै नि॒र्या॒च्याभि॑ षु॒णोति॑
यो वै सोम॑स्याभिषूयमा॑णस्य॥ २४॥

प्र॒थ॒मोऽ॑शुः स्क॒न्दति॑ स ई॒श्वर॑ इन्द्रि॒यं वी॒र्य॑म्प्र॒जाम्प॒शून्
यज॑मानस्य॒ निर्ह॑न्तो॒स्तम॑भि म॒न्त्रये॑ता मा॒स्कान्त्स॒ह प्र॒जया॑
स॒ह रा॒यस्पोष॑णेन्द्रि॒यम्मे॑ वी॒र्य॑म्मा निर्व॑धी॒रित्या॒शिष॑मे॒वैता॒मा
शा॑स्त इन्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्य प्र॒जायै॑ प॒शूना॑मनिर्घा॒ताय॑

द्रप्सश्चस्कन्द पृथिवीमनु द्यामिमं च योनिमनु यश्च पूर्वः।
तृतीयं योनिमनु संचरन्तं द्रप्सं जुहोम्यनु सप्त होत्राः॥२५॥

तर्पयंत माऽभिषूयमाणस्य यश्च दशं च॥८॥ [८]

यो वै देवान्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येषु
यान्प्राचीनमाग्रयणाद्गृहीयात्तानुपांशु गृहीयाद्यानूर्ध्वांस्त
देवानेव तद्देवयशसेनार्पयति मनुष्यान्मनुष्ययशसेनं
देवयशस्यैव देवेषु भवति मनुष्ययशसी मनुष्येष्वग्निः
प्रातःसवने पात्वस्मान् वैश्वानरो महिना विश्वशम्भूः। स नः
पावको द्रविणं दधातु॥२६॥

आयुष्मन्तः सहभरक्षाः स्याम। विश्वे देवा मरुत इन्द्रो
अस्मान्स्मिद्धितीये सवने न जह्युः। आयुष्मन्तः प्रियमेषां
वदन्तो वयं देवानां सुमतौ स्याम। इदं तृतीयं सवनं
कवीनामृतेन ये चमसमैरयन्त। ते सौधन्वनाः सुवरानशानाः
स्विष्टिं नो अभि वसीयो नयन्तु। आयतनवतीर्वा अन्या
आहुतयो हूयन्तेऽनायतना अन्या या आघारवतीस्ता
आयतनवतीर्याः॥२७॥

सौम्यास्ता अनायतना ऐन्द्रवायवमादायाधारमा
 धारयेदध्वरो यज्ञोऽयमस्तु देवा ओषधीभ्यः पशवै नो जनाय
 विश्वस्मै भूतायाध्वरोऽसि स पिन्वस्व घृतवद्देव सोमेति
 सौम्या एव तदाहुतीरायतनवतीः करोत्यायतनवान्भवति
 य एवं वेदाथो द्यावापृथिवी एव घृतेन व्युनक्ति ते व्युत्ते
 उपजीवनीये भवत उपजीवनीयो भवति॥२८॥

य एवं वेदैष ते रुद्र भागो यं निरयाचथास्तं जुषस्व
 विदेगौपत्यं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां स्वस्तिम्।
 मनुः पुत्रेभ्यो दायं व्यभजत्स नाभानेदिष्टम्ब्रह्मचर्यं वसन्तं
 निरभजत्स आगच्छत्सोऽब्रवीत्कथा मा निरभागिति न त्वा
 निरभाख्यमित्यब्रवीदङ्गिरस इमे सत्तमांसते ते॥२९॥

सुवर्गं लोकं न प्र जानन्ति तेभ्य इदम्ब्राह्मणम्ब्रूहि ते सुवर्गं
 लोकं यन्तो य एषाम्पशवस्तांस्ते दास्यन्तीति तदेभ्यो-
 ऽब्रवीत्ते सुवर्गं लोकं यन्तो य एषाम्पशव आसन्तानस्मा
 अददुस्तम्पशुभिश्चरन्तं यज्ञवास्तौ रुद्र आगच्छत्सोऽब्रवीन्मम
 वा इमे पशव इत्यदुर्वै॥३०॥

मह्यमिमानित्यब्रवीन्न वै तस्य त ईशत इत्यब्रवीद्यद्यज्ञवास्तौ

हीयते॒ मम॒ वै तदिति॒ तस्मा॑द्यज्ञवा॒स्तु नाभ्य॑वेत्य॒ः सो॑-
 ऽब्रवीद्यज्ञे॒ मा भ॒जाथ॑ ते प॒शून्नाभि॑ म॒ऽस्य॒ इति॒
 तस्मा॑ ए॒तन्मन्थि॑नः स॒ऽस्त्रावम॑जुहोत्ततो॒ वै तस्य॑ रु॒द्रः
 प॒शून्नाभ्य॑मन्यत॒ यत्रै॒तमे॒वं वि॒द्वान्मन्थि॑नः स॒ऽस्त्रा॒वं जु॒होति॒
 न तत्र॑ रु॒द्रः प॒शून्भि॑ म॒न्यते॥३१॥

दधात्वायतनवतीर्या उपजीवनीर्यो भवति तेऽदुर्वै यत्रैतमेकादश च॥१॥ [९]

जुष्टो॑ वा॒चो भू॒यासं॒ जुष्टो॑ वा॒चस्प॑तये॒ देवि॑ वाक्।
 यद्वा॒चो मधु॑म॒त्तस्मि॑न्मा॒ धाः॒ स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै। ऋ॒चा
 स्तोम॑ः॒ सम॑र्धय॒ गाय॑त्रेण॒ रथं॑त॒रम्। बृ॒हद्वा॑य॒त्रव॑र्तनि। यस्ते॑
 द्र॒प्सः स्क॑न्दति॒ यस्ते॑ अ॒ः शु॒र्बाहु॑च्युतो॒ धि॒षण॑यो॒रुप॑स्थात्।
 अध्व॑र्यो॒र्वा परि॒ यस्ते॑ प॒वित्रा॑श्स्वाहा॒कृत॑मिन्द्रा॒य तं जु॑होमि।
 यो द्र॒प्सो अ॒ः शुः प॑तितः पृ॒थि॒व्याम्प॑रिवा॒पात्॥३२॥

पु॒रोडा॑शा॒त्कर॑म्भात्। धा॒ना॒सो॒मा॒न्मन्थि॑न॒ इन्द्र॑
 शु॒क्राश्स्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि। यस्ते॑ द्र॒प्सो
 मधु॑मा॒ः इन्द्रि॑यावा॒न्श्स्वाहा॑कृतः पुन॑र॒प्येति॑ दे॒वान्। दि॒वः
 पृ॒थि॒व्याः पर्य॑न्तरि॒ख्याश्स्वाहा॑कृत॒मिन्द्रा॑य॒ तं जु॑होमि।
 अध्व॑र्यु॒र्वा ऋ॒त्विजा॑ प्रथ॒मो यु॑ज्यते॒ तेन॒ स्तोमो॑ योक्त॒व्यं

इत्याहुर्वागंग्रेगा अग्रं एत्वृजुगा देवेभ्यो यशो मयि दधती
प्राणान्पशुषु प्रजाम्मयि॥ ३३॥

च यजमाने चेत्याहु वाचमेव तद्यज्ञमुखे युनक्ति वास्तु वा
एतद्यज्ञस्य क्रियते यद्गृहान्गृहीत्वा बहिष्पवमानः सर्पन्ति
परांश्चो हि यन्ति परांचीभिः स्तुवते वैष्णव्यर्चा पुनरेत्योप
तिष्ठते यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवाकर्विष्णो त्वं नो अन्तमः
शर्म यच्छ सहन्त्या प्र ते धारा मधुश्चुत उथ्सं दुहते
अखिषत्मित्याहु यदेवास्य शयानस्योपशुष्यति तदेवास्यैतेना
प्याययति॥ ३४॥

परिवापात्प्रजां मयि दुहते चतुर्दश च॥ 10॥ [१०]

अग्निना रयिमंश्रवत्पोषमेव दिवेदिवे। यशसं वीरवत्तमम्॥
गोमाः अग्नेऽविमाः अश्वी यज्ञो नृवथ्सखा सदमिदप्रमृष्यः।
इडावाः एषो असुर प्रजावान्दीर्घो रयिः पृथुबुध्नः सभावान्॥
आ प्यायस्व सं तै॥ इह त्वष्टारमग्रियं विश्वरूपमुप ह्वये।
अस्माकमस्तु केवलः॥ तन्नस्तुरीपमर्धं पोषयितु देवं त्वष्टर्वि
रराणः स्यस्व। यतो वीरः॥ ३५॥

कर्मण्यः सुदख्यो युक्तग्रावा जायते देवकामः।

शिवस्त्वष्टरिहा गहि विभुः पोष उत त्मना। यज्ञेयज्ञे न
 उदेव। पिशंगरूपः सुभरो वयोधाः श्रुष्टी वीरो जायते
 देवकामः। प्रजां त्वष्टा वि ष्यतु नाभिंमस्मे अथा
 देवानामप्येतु पाथः। प्र णो देव्या नो दिवः। पीपिवा९स९
 सरस्वतः स्तनं यो विश्वदर्शतः। धुख्मीमहि प्रजामिषम्॥३६॥

ये ते सरस्व ऊर्मयो मधुमन्तो घृतश्रुतः। तेषां
 ते सुम्नमीमहे। यस्य व्रतम्पशवो यन्ति सर्वे यस्य
 व्रतमुपतिष्ठन्त आपः। यस्य व्रते पुष्टिपतिर्निविष्टस्त९
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। दिव्य९ सुपर्णं वयसम्बृहन्तमपां
 गर्भं वृषभमोषधीनाम्। अभीपतो वृष्ट्या तर्पयन्तं त९
 सरस्वन्तमवसे हुवेम। सिनीवालि पृथुष्टुके या देवानामसि
 स्वसा। जुषस्व हव्यम्॥३७॥

आहुतम्प्रजां देवि दिदिङ्घि नः। या सुपाणिः स्वङ्गुरिः
 सुषूमा बहुसूवरी। तस्यै विश्वपत्न्यै हविः सिनीवाल्या
 जुहोतन। इन्द्रं वो विश्वतस्परिन्द्रं नरः। असितवर्णा
 हरयः सुपर्णा मिहो वसाना दिवमुत्पतन्ति। त आ-
 ऽववृत्रन्त्सदनानि कृत्वादित्पृथिवी घृतैर्व्युद्यते। हिरण्यकेशो

रजसो विसारेऽहिर्धुनिर्वातं इव धर्जीमान्। शुचिभ्राजा
उषसः॥३८॥

नवेदा यशस्वतीरपस्युवो न सत्याः। आ ते सुपर्णा
अमिनन्त एवैः कृष्णो नौनाव वृषभो यदीदम्। शिवाभिर्न
स्मयमानाभिरागात्पतन्ति मिहः स्तनयन्त्यभ्रा। वाश्रेव
विद्युन्मिमाति वथ्सं न माता सिषक्ति। यदेषां वृष्टिरसर्जि।
पर्वतश्चिन्महि वृद्धो बिभाय दिवश्चिथ्सानु रेजत स्वने वः।
यत्क्रीडथ मरुतः॥३९॥

ऋष्टिमन्त आप इव सध्रियश्चो धवध्वे। अभि क्रन्द स्तनय
गर्भमा धा उदन्वता परि दीया रथेन। दृति सु कर्ष विषितं
न्यश्च समा भवन्तूद्वता निपादाः। त्वं त्या चिदच्युताग्ने पशुर्न
यवसे। धामा ह यत्ते अजर वना वृश्चन्ति शिक्कसः। अग्ने
भूरीणि तव जातवेदो देव स्वधावोऽमृतस्य धाम। याश्च॥४०॥

माया मायिनां विश्वमिन्व त्वे पूर्वीः संधुः पृष्ठबन्धो।
दिवो नो वृष्टिम्मरुतो ररीध्वम्प्र पिन्वत वृष्णो अश्वस्य
धाराः। अर्वाङितेन स्तनयिबुतेह्यपो निषिञ्चन्नसुरः पिता नः।
पिन्वन्त्यपो मरुतः सुदानवः पयो घृतवद्विदथैष्वाभुवः। अत्यं

न मि॒हे वि न॑यन्ति वा॒जिन॒मुत्सं॑ दुहन्ति स्त॒नय॑न्त॒मखि॑तम्।
उ॒द॒प्रुतो॑ मरु॒तस्ता॑ ५ इ॒यर्त॑ वृष्टिम्॥४१॥

ये विश्वे म॒रुतो॑ जुनन्ति। क्रोशा॑ति॒ गर्दा॑ क॒न्ये॑व तु॒न्ना पे॑रुं
तु॒ञ्जा॒ना प॒त्ये॑व जा॒या। घृ॒तेन॒ द्यावा॑पृथि॒वी म॑धु॒ना स॑मु॒ख्यत॑
प॒य॑स्वतीः कृ॒णु॒ताप॒ ओष॑धीः। ऊ॒र्जं च॑ तत्र॑ सु॒म॒तिं च॑
पि॒न्वथ॑ यत्रा॑ नरो मरु॒तः सि॑ञ्च॒था म॑धु। उ॒दु त्य॑श्चि॒त्रम्।
औ॒र्व॒भृ॒गुव॑च्छुचि॒मप्र॑वा॒न॒वदा॑ हु॒वे। अ॒ग्नि॑ ५ स॑मु॒द्रवा॑ससम्।
आ स॒व॑ ५ स॑वि॒तुर्य॑था भग॑स्येव भु॒जि॑ ५ हु॒वे। अ॒ग्नि॑ ५
स॑मु॒द्रवा॑ससम्। हु॒वे वा॑त॒स्वनं॑ क॒वि॒म्प॒र्जन्य॑क्र॒न्द्य ५ स॑हः।
अ॒ग्नि॑ ५ स॑मु॒द्रवा॑ससम्॥४२॥

वीर इष॑ ह॒व्यमु॑षसो मरु॒तश्च॑ वृष्टिं भग॑स्य द्वाद॑श च॥११॥—————[११]

यो वै प॒र्वमा॑ना॒नाञ्जी॑र्णिं प॒रि॒भूः स्फ्यः॑ स्व॒स्तिर्भ॑खेहि॒ मही॑नां प॒योऽसि॑ दे॒वं स॑वि॒तरे॒तत्ते॑
श्ये॒नाय॑ यद्वै हो॒तोप॑या॒मृ॒ग॒हीतो॑ऽसि वा॒ख्य॒सत्प्र॑ सो अ॒ग्न ए॑का॒दश॥११॥ यो वै स्फ्यः॑ स्व॒स्तिः
स्व॒धाये॑ नमः प्र मुंश्च॑ तिष्ठ॑तीव षट्त्वारि॑शत्॥४६॥ यो वै प॒र्वमा॑ना॒नां वि॑ क्रम॒स्व॥[१२]

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे द्वितीयः प्रश्नः॥

यो वै पवमानानामन्वारोहान् विद्वान् यजतेऽनु पवमानाना
 रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते श्येनोऽसि गायत्रच्छन्दा अनु
 त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सुपर्णोऽसि त्रिष्टुच्छन्दा अनु
 त्वा रभे स्वस्ति मा सम्पारय सघासि जगतीच्छन्दा अनु त्वा
 रभे स्वस्ति मा सम्पारयेत्याहुते॥१॥

वै पवमानानामन्वारोहास्तान् य एवं विद्वान् यजतेऽनु
 पवमानाना रोहति न पवमानेभ्योऽवच्छिद्यते यो वै
 पवमानस्य संततिं वेद् सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते
 पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्पवमानस्य ग्रहा गृह्यन्तेऽथ
 वा अस्यैतेऽगृहीता द्रोणकलश आधवनीयः पूतभृत्तान्
 यदगृहीत्वोपाकुर्यात्पवमानं वि॥२॥

छिन्द्यात्तं विच्छिद्यमानमध्वर्योः प्राणोऽनु विच्छिद्येतोपयामगृ
 ऽसि प्रजापतये त्वेति द्रोणकलशमभि मृशेदिन्द्राय
 त्वेत्याधवनीयं विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इति पूतभृतम्पवमानमेव
 तत्सं तनोति सर्वमायुरेति न पुरायुषः प्र मीयते

पशुमान्भवति विन्दते प्रजाम्॥३॥

एते वि द्विचत्वारिंशच्च॥१॥ [१]

त्रीणि वाव सवनान्यथ तृतीयं सवनमव लुम्पन्त्यनं शु
कुर्वन्त उपां शुं हुत्वोपां शुपात्रेऽं शुमवास्य तं
तृतीयसवनेऽपिसृज्याभि पुण्याद्यदाप्याययति तेनां शुमद्यदभि
तेनर्जीषि सर्वाण्येव तत्सवनान्यं शुमन्ति शुक्रवन्ति
समावद्दीर्याणि करोति द्वौ समुद्रौ विततावजूर्यौ पर्यावर्तते
जठरेव पादाः। तयोः पश्यन्तो अति यन्त्यन्यमपश्यन्तः॥४॥

सेतुनाति यन्त्यन्यम्। द्वे द्रधंसी सतती वस्त एकः
केशी विश्वा भुवनानि विद्वान्। तिरोधायैत्यसितं वसानः
शुक्रमा दत्ते अनुहाय जार्यै। देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत तदसुरा
अकुर्वत ते देवा एतम्महायज्ञमपश्यन्तमेतन्वताऽ-
ग्निहोत्रं व्रतमकुर्वत तस्माद्विव्रतः स्याद्विर्ह्यग्निहोत्रं जुह्वति पौर्णमासं
यज्ञमग्नीषोमीयम्॥५॥

पशुमकुर्वत दार्श्यं यज्ञमाग्नेयम्पशुमकुर्वत वैश्वदेवम्प्रातःसवनं
वरुणप्रघासान्माध्यंदिनं सवनं साकमेधान्पितृयज्ञं
त्र्यम्बकां स्तृतीयसवनमकुर्वत तमेषामसुरा यज्ञमन्ववाजिगां

नान्ववायन्तेऽब्रुवन्नध्वर्तव्या वा इमे देवा अभूवन्निति
तदध्वरस्याध्वरत्वन्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं
विद्वान्त्सोमेन यजते भवत्यात्मना परास्य भ्रातृव्यो
भवति॥६॥

अपश्यन्तोऽग्नीषोमीयमात्मना परा त्रीणि च॥२॥ [२]

परिभूरग्निम्परिभूरिन्द्रम्परिभूर्विश्वा देवान्परिभूर्माः सह
ब्रह्मवर्चसेन स नः पवस्व शं गवे शं जनाय शमर्वते
शः राजन्नोषधीभ्योऽच्छिन्नस्य ते रयिपते सुवीर्यस्य
रायस्पोषस्य ददितारः स्याम। तस्य मे रास्व तस्य ते
भर्खीय तस्य त इदमुन्मृजे। प्राणाय मे वर्चोदा वर्चसे
पवस्वापानाय व्यानाय वाचे॥७॥

दरव्यक्रतुभ्याश्चरव्युर्भ्याम्मे वर्चोदौ वर्चसे पवेथाः
श्रोत्रायात्मनेऽङ्गेभ्य आयुषे वीर्याय विष्णोरिन्द्रस्य विश्वेषां
देवानां जठरमसि वर्चोदा मे वर्चसे पवस्व कोऽसि को
नाम कस्मै त्वा कायं त्वा यं त्वा सोमेनातीतृपं यं त्वा
सोमेनामीमदः सुप्रजाः प्रजया भूयासः सुवीरो वीरैः

सुवर्चा वर्चसा सुपोषः पोषैर्विश्वेभ्यो मे रूपेभ्यो वर्चोदाः॥८॥

वर्चसे पवस्व तस्य मे रास्व तस्य ते भर्खीय तस्य
त इदमुन्मृजे। बुभूषन्नवेख्येतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो भूत्याऽभि पवते
ब्रह्मवर्चसकामोऽवेख्येतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः
प्रजापतिस्तमेव तर्पयति स एनं तृप्तो ब्रह्मवर्चसेनाभि पवत
आमयावी॥९॥

अवेख्येतैष वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव
तर्पयति स एनं तृप्त आयुषाभि पवतेऽभिचरन्नवेख्येतैष
वै पात्रियः प्रजापतिर्यज्ञः प्रजापतिस्तमेव तर्पयति
स एनं तृप्तः प्राणापानाभ्यां वाचो द्रव्यक्रतुभ्यां
चक्षुर्भ्यां५ श्रोत्राभ्यामात्मनोऽङ्गेभ्य आयुषोऽन्तरैति
ताजक्प्र धन्वति॥१०॥

वाचे रूपेभ्यो वर्चोदा आमयावी पञ्चचत्वारिंशच्च॥३॥ [३]

स्फ्यः स्वस्तिर्विघ्नः स्वस्तिः पर्शुर्वेदिः पर्शुर्नः स्वस्तिः।
यज्ञिया यज्ञकृतः स्थ ते मास्मिन् यज्ञ उप ह्वयध्वमुप
मा द्यावापृथिवी ह्वयेतामुपास्तावः कलशः सोमो अग्निरुप

दे॒वा उ॒पं य॒ज्ञ उ॒पं मा॒ हो॒त्रा उ॒पह॒वे ह॒यन्ता॒न्नमो॒ऽग्नये॑
म॒ख॒घ्ने म॒ख॒स्य॑ मा॒ यशो॑ऽर्या॒दित्या॑ह॒वनी॒यमु॒पं तिष्ठ॑ते य॒ज्ञो
वै म॒खः॥११॥

य॒ज्ञं वा॒व स तद॑ह॒न्तस्मा॑ ए॒व न॑म॒स्कृत्य॒ सदः॑ प्र
स॑र्प॒त्यात्म॑नोऽना॒र्त्यै नमो॑ रु॒द्राय॑ म॒ख॒घ्ने नम॑स्कृत्या॒ मा
पा॒हीत्या॒ग्नीध्रं॑ तस्मा॑ ए॒व न॑म॒डस्कृत्य॒ सदः॑ प्र स॑र्प॒त्यात्म॑नो-
ऽना॒र्त्यै नम॒ इन्द्रा॑य म॒ख॒घ्न इन्द्रि॑य॒म्मे वी॒र्य॑म्मा॒ निर्व॑धी॒रिति॑
हो॒त्रीय॑मा॒शिष॑मे॒वैता॑मा शा॒स्त इन्द्रि॑य॒स्य वी॒र्य॑स्यानि॒र्घाता॑य॒
या वै॥१२॥

दे॒वताः॑ स॒दस्या॑र्तिमा॒र्पय॑न्ति॒ यस्ता॑ वि॒द्वान्प्र॑स॒र्पति॑
न स॒दस्या॑र्तिमा॒र्च्छति॑ नमो॒ऽग्नये॑ म॒ख॒घ्न इत्या॑है॒ता वै
दे॒वताः॑ स॒दस्या॑र्तिमा॒र्पय॑न्ति॒ ता य॑ ए॒वं वि॒द्वान्प्र॑स॒र्पति॑ न
स॒दस्या॑र्तिमा॒र्च्छति॑ दृ॒ढे स्थः॑ शि॒थिरे॒ समी॑ची॒ मा ९ह॑स॒स्पात॑ ९
सू॒र्यो मा॑ दे॒वो दि॒व्याद॑ ९ह॑स॒स्पातु॑ वा॒युर॒न्तरि॑ख्यात्॥१३॥

अ॒ग्निः पृ॒थि॒व्या य॒मः पि॒तृ॒भ्यः सर॑स्वती मनु॒ष्येभ्यो॑ दे॒वी
द्वा॒रौ मा॒ मा॒ सं ता॑प्तम् नमः॒ सद॑से नमः॒ सद॑स॒स्पत॑ये
नमः॒ सखी॑नां पु॒रो॒गाणां॑ च॒ख्षुषे॑ नमो॒ दि॒वे नमः॑ पृ॒थि॒व्या

अहे॑ दैधिष॒व्योद॑तंस्तिष्ठान्यस्य॒ सद॑ने सीद॒ योऽस्म॑त्पाक॑न्तर॒
उन्नि॑वत॒ उदु॑द्वतंश्च गेष॒म्पा॒त॒म्मा॑ द्यावापृथि॒वी अ॒द्याहूः॑ सदो॒
वै प्र॒स॒र्प॑न्तम्॥१४॥

पि॒तरोऽनु॑ प्र॒ सर्प॑न्ति॒ त ए॑नमीश्व॒रा हि॑सि॒तोः
सदः॑ प्र॒सृप्य॑ द॒खि॒णा॒र्ध॒म्परे॑ख्येता॒गन्त॑ पि॒तरः॑ पि॒तृमा॑न॒हं
युष्मा॑भिर्भूयास॑ सु॒प्र॒ज॒सो म॑या॒ यूय॑म्भूया॒स्तेति॑ तेभ्य॑ ए॒व
न॑म॒स्कृत्य॑ सदः॑ प्र॒ सर्प॑त्या॒त्मनोऽना॑त्यै॥१५॥

मुखो वा अ॒न्तरि॑ख्यात्प्र॒स॒र्प॑न्त॒त्रय॑स्त्रि॑शच्च॥४॥ [४]

भ॒ख्येहि॑ मा वि॑श दी॒र्घायु॑त्वाय॑ श॒न्तनु॑त्वाय॑ रा॒यस्पोषा॑य॒
वर्च॑से सु॒प्र॒जा॒स्त्वायेहि॑ व॒सो पु॒रोव॑सो प्रि॒यो मे॑ हृदो॒-
ऽस्य॑श्चि॒नो॑स्त्वा बा॒हुभ्या॑स॒ स॒ध्यास॑म् नृ॒च॒ख्यसं॑ त्वा दे॒व
सोम॑ सु॒च॒ख्या॒ अव॑ ख्येष॒म् म॒न्द्राभि॑भूतिः॒ के॒तुर्य॑ज्ञानां॒
वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु म॒न्द्रा स्व॑र्वा॒च्यदि॑तिरना॒हत॑शीर्ष्णां॒
वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्य॒त्वेहि॑ विश्वच॒र्षणे॑॥१६॥

श॒म्भूर्म॑योभूः स्व॒स्ति मा॑ हरि॒वर्ण॑ प्र च॒र॒ ऋ॒त्वे द॒ख्याय॑
रा॒यस्पोषा॑य सु॒वी॒रता॑यै॒ मा मा॑ राज॒न्वि बी॑भिषो॒ मा मे॑ हा॒दि
त्वि॒षा व॑धीः। वृष॑णे शुष्मा॒यायु॑षे॒ वर्च॑से॥ वसु॑म॒द्गण॑स्य सोम॑

देव ते मतिविदः प्रातःसवनस्य गायत्रच्छन्दस इन्द्रपीतस्य
 नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो
 भर्षयामि रुद्रवद्वणस्य सोम देव ते मतिविदो माध्यदिनस्य
 सवनस्य त्रिष्टुच्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य॥१७॥

पितृपीतस्य मधुमत उपहृतस्योपहृतो भर्षयाम्यादित्यवद्वण
 सोम देव ते मतिविदस्तृतीयस्य सवनस्य जगतीच्छन्दस
 इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्य पितृपीतस्य मधुमत
 उपहृतस्योपहृतो भर्षयामि। आ प्यायस्व समेतु ते विश्वतः
 सोम वृष्णियम्। भवा वाजस्य संगथे। हिन्व मे गात्रा
 हरिवो गुणान्मे मा वि तीतृषः। शिवो मे सप्तर्षीनुप तिष्ठस्व
 मा मेऽवाङ्गाभिमति॥१८॥

गाः। अपाम सोमममृता अभूमादर्शम् ज्योतिरविदाम
 देवान्। किमस्मान्कृणवदरातिः किमु धूर्तिरमृत मर्त्यस्य।
 यन्म आत्मनो मिन्दाभूदग्निस्तत्पुनराहार्जातवेदा विचर्षणिः।
 पुनरग्निश्चख्युरदात्पुनरिन्द्रो बृहस्पतिः। पुनर्मे अश्विना
 युवं चख्युरा धत्तमक्ष्योः। इष्टयजुषस्ते देव सोम
 स्तुतस्तोमस्य॥१९॥

श॒स्तोक्थ॑स्य॒ हरि॑वत् इन्द्र॑पीतस्य॒ मधु॑मत् उप॑हृतस्योप॑हृतो
 भ॒र्ख्य॑यामि। आ॒पूर्याः॑ स्था मां पू॒रय॑त प्र॒जया॑ च॒ धने॑न
 च। ए॒तत्तै॑ तत् ये च॒ त्वाम॑न्वे॒तत्तै॑ पिताम॑ह प्र॒पिता॑मह॒ ये
 च॒ त्वाम॑न्व॒त्र पि॑तरो यथाभा॒गम्म॑न्दध्वम् नमो॑ वः पि॒तरो
 रसा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरः॒ शुष्मा॑य॒ नमो॑ वः पि॒तरो जी॒वाय॒
 नमो॑ वः पि॒तरः॥२०॥

स्व॒धायै॑ नमो॑ वः पि॒तरो म॑न्यवे॒ नमो॑ वः पि॒तरो घो॑राय॒
 पि॒तरो॒ नमो॑ वो॒ य ए॒तस्मि॑ल्लो॒के स्थ॑ युष्मा॑स्तेऽनु॒ ये-
 ऽस्मि॑ल्लो॒के मां तेऽनु॒ य ए॒तस्मि॑ल्लो॒के स्थ॑ यूयं॒ तेषां॑ वसि॑ष्ठा
 भूया॑स्त॒ येऽस्मि॑ल्लो॒केऽहं॑ तेषां॑ वसि॑ष्ठो भूया॑सम् प्र॒जाप॑ते॒ न
 त्वदे॒तान्य॑न्यो वि॒श्वा जा॒तानि॑ परि॒ ता ब॑भूव॥२१॥

यत्का॑मास्ते जुहु॑मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यः॑ स्या॑म॒ पत॑यो
 रयी॑णाम्। दे॒वकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑सि मनु॑ष्य॒कृत॑स्यै॑न॒सो-
 ऽव॑यज॒नम॑सि पि॒तृकृ॑त॒स्यै॑न॒सोऽव॑यज॒नम॑स्य॒प्सु धौ॑तस्य॒
 सोम॑ दे॒व ते॒ नृभिः॑ सु॒तस्ये॑ष्टयं॒ जुषः॑ स्तु॒तस्तो॑मस्य॒
 श॒स्तोक्थ॑स्य॒ यो भ॒र्खो अ॑श्व॒सनि॑र्यो गो॒सनि॑स्तस्य॒ ते
 पि॒तृभि॑र्भ॒र्खंकृ॑त॒स्योप॑हृत॒स्योप॑हृतो भ॒र्ख्य॑यामि॥२२॥

विश्वचरणे त्रिष्टुप्छन्दस इन्द्रपीतस्य नराशंसपीतस्याति स्तुतस्तोमस्य जीवाय नमो वः

पितरो बभूव चतुश्चत्वारिंशच्च॥५॥ [५]

महीनाम्पयोऽसि विश्वेषां देवानां तनूरृद्ध्यासमद्य
पृषतीनां ग्रहम्पृषतीनां ग्रहोऽसि विष्णोर्हृदयमस्येकमिष
विष्णुस्त्वानु वि चक्रमे भूतिर्दध्रा घृतेन वर्धतां तस्य मेष्टस्य
वीतस्य द्रविणमा गम्याज्ज्योतिरसि वैश्वानरम्पृश्निषै दुग्धम्
यावती द्यावापृथिवी महित्वा यावच्च सप्त सिन्धवो वितस्थुः।
तावन्तमिन्द्र ते॥२३॥

ग्रहः सहोर्जा गृह्णाम्यस्तृतम्। यत्कृष्णशकुनः
पृषदाज्यमवमृशेच्छूद्रा अस्य प्रमायुकाः स्युर्यच्छ्वा-
ऽवमृशेच्चतुष्पादो- अस्य पशवः प्रमायुकाः स्युर्यथस्कन्देद्यजमानः
प्रमायुकः स्यात्पशवो वै पृषदाज्यम्पशवो वा एतस्य
स्कन्दन्ति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति
पशूनेवास्मै पुनर्गृह्णाति प्राणो वै पृषदाज्यम्प्राणो वै॥२४॥

एतस्य स्कन्दति यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति
यत्पृषदाज्यम्पुनर्गृह्णाति प्राणमेवास्मै पुनर्गृह्णाति हिरण्यमवधाय
गृह्णात्यमृतं वै हिरण्यम्प्राणः पृषदाज्यममृतमेवास्य
प्राणे दधाति शतमानम्भवति शतायुः पुरुषः शतेन्द्रिय

आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठत्यश्वमव घ्रापयति प्राजापत्यो वा
 अश्वः प्राजापत्यः प्राणः स्वादेवास्मै योनेः प्राणं निर्मिमीते
 वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते यस्य पृषदाज्यः स्कन्दति
 वैष्णव्यर्चा पुनर्गृह्णाति यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञेनैव यज्ञः सं
 तनोति॥२५॥

ते पृषदाज्यमप्राणो वै योनेः प्राणन्द्वाविंशतिश्च॥६॥ [६]

देव सवितरेतत्ते प्राहु तत्प्र च सुव प्र च यज्ञ
 बृहस्पतिर्ब्रह्मायुष्मत्या ऋचो मा गांत तनूपाथ्साम्नः सत्या व
 आशिषः सन्तु सत्या आकूतय ऋतं च सत्यं च वदत स्तुत
 देवस्य सवितुः प्रसवे स्तुतस्य स्तुतमस्यूर्जम्मह्यः स्तुतं
 दुहामा मा स्तुतस्य स्तुतं गम्याच्छस्त्रस्य शस्त्रम्॥२६॥

अस्यूर्जम्मह्यः शस्त्रं दुहामा मा शस्त्रस्य शस्त्रं
 गम्यादिन्द्रियावन्तो वनामहे धुर्व्वीमहि प्रजामिषम्। सा मे
 सत्याशीर्देवेषु भूयात् ब्रह्मवर्चसम्मा गम्यात्। यज्ञो बभूव स
 आ बभूव स प्र जज्ञे स वावृधे। स देवानामधिपतिर्बभूव सो
 अस्मा अधिपतीन्करोतु वयः स्याम पतयो रयीणाम्।
 यज्ञो वा वै॥२७॥

य॒ज्ञप॑तिं दु॒हे य॒ज्ञप॑तिर्वा य॒ज्ञं दु॒हे स यः स्तु॑तशस्त्रयो॒र्दोह॑मवि॒
यज॑ते तं य॒ज्ञो दु॒हे स इ॒ष्ट्वा पापी॑यान्भवति॒ य ए॑नयो॒र्दोह॑
वि॒द्वान् यज॑ते स य॒ज्ञं दु॒हे स इ॒ष्ट्वा वसी॑यान्भवति॒ स्तु॑तस्य
स्तु॑तम॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः॑ स्तु॑तं दु॒हामा मा॑ स्तु॑तस्य स्तु॑तं
ग॒म्याच्छ॑स्त्रस्य शस्त्रम॒स्यूर्ज॑म्म॒ह्यः॑ शस्त्रं दु॒हामा मा॑ शस्त्रस्य
शस्त्रं ग॒म्यादि॒त्याहै॑ष वै स्तु॑तशस्त्रयो॒र्दोह॑स्तं॒ य ए॒वं वि॒द्वान्
यज॑ते दु॒ह ए॒व य॒ज्ञमि॒ष्ट्वा वसी॑यान्भवति॥ २८॥

शस्त्रं वै शस्त्रन्दुहान्द्वाविंशतिश्च॥ ७॥ [७]

श्ये॒नाय॒ प॒त्वंने॒ स्वाहा॒ वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नमो॑
विष्ट॑म्भाय॒ धर्म॑णे॒ स्वाहा॒ वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नमः॑ परि॒धये॑
जन॑प्रथ॒नाय॒ स्वाहा॒ वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नम॑ ऊ॒र्जे
होत्रा॑णा॒ः स्वाहा॒ वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नमः॑ पय॑से होत्रा॑णा॒ः
स्वाहा॒ वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नमः॑ प्र॒जाप॑तये॒ मन॑वे॒ स्वाहा॒
वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नम॑ ऋ॒तमृ॑तपाः सुवर्वा॒ट्स्वाहा॒
वट्॑श्स्वयम॑भिगूर्ताय॒ नम॑स्तृ॒म्पन्ता॒ः होत्रा॒ मधो॑र्धृतस्य
य॒ज्ञप॑तिमृष॑य॒ ए॒नसा॑॥ २९॥

आ॒हुः। प्र॒जा निर्भ॑क्ता अनु॒त्प॒यमा॑ना मध॒व्यौ स्तो॒काव॒प॒

तौ रराध। सं नस्ताभ्याः सृजतु विश्वकर्मा घोरा
 ऋषयो नमो अस्त्वेभ्यः। चख्षुष एषाम्मनसश्च संधौ
 बृहस्पतये महि षद्गुमन्नमः। नमो विश्वकर्मणे स उ
 पात्वस्मान्नन्यान्त्सोमपान्मन्यमानः। प्राणस्य विद्वान्त्समरे
 न धीर एनश्चकृवान्महि बद्ध एषाम्। तं विश्वकर्मन्॥३०॥

प्र मुञ्चा स्वस्तये ये भूख्यन्तो न वसून्यानृहुः। यानग्रयो-
 ऽन्वतप्यन्त धिष्णिंया इयं तेषामवया दुरिष्ठ्यै स्विष्टिं नस्तां
 कृणोतु विश्वकर्मा। नमः पितृभ्यो अभि ये नो अख्यन्
 यज्ञकृतो यज्ञकामाः सुदेवा अकामा वो दख्णिणां न नीनिम्
 मा नस्तस्मादेनसः पापयिष्ट। यावन्तो वै सदस्यास्ते सर्वे
 दख्णिण्यास्तेभ्यो यो दख्णिणां न॥३१॥

नयेदैभ्यो वृश्चेतु यद्वैश्वकर्मणानि जुहोति सदस्यानेव
 तत्प्रीणात्यस्मे देवासो वपुषे चिकिथ्सत यमाशिरा दम्पती
 वाममंश्रुतः। पुमान्पुत्रो जायते विन्दते वस्वथ विश्वे अरपा
 एधते गृहः। आशीर्दाया दम्पती वाममंश्रुतामरिष्टो रायः
 सचताः समोकसा। य आसिचत्सदुग्धं कुम्भ्या सहेष्टेन
 यामन्नमति जहातु सः। सर्पिर्ग्रीवी॥३२॥

पीवर्यस्य जाया पीवानः पुत्रा अकृशासो अस्य।
 सहजानिर्यः सुमखस्यमान् इन्द्रायाशिरः सह कुम्भ्यादात्।
 आशीर्म ऊर्जमुत सुप्रजास्त्वमिषं दधातु द्रविणः
 सर्वर्चसम्। संजयन्खेत्राणि सहसाहमिन्द्र कृण्वानो
 अन्याः अधरान्त्सपत्नान्। भूतमसि भूते मां धा मुखमसि
 मुखम्भूयासम् द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परि गृह्णामि विश्वे त्वा
 देवा वैश्वानराः॥ ३३॥

प्र च्यावयन्तु दिवि देवान्दहान्तरिख्ये वयांसि
 पृथिव्याम्पार्थिवान्ध्रुवं ध्रुवेण हविषाव सोमं नयामसि।
 यथा नः सर्वमिज्जगदयक्ष्मः सुमना असत्। यथा न इन्द्र
 इद्विशः केवलीः सर्वाः समनसः करत्। यथा नः सर्वा
 इदिशोऽस्माकं केवलीरसन्॥ ३४॥

एनसा विश्वकर्मन् यो दखिंणां न संपिर्ग्रीवी वैश्वानराश्चत्वारिंशच्च॥८॥—[८]

यद्वै होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयत्युक्थंशा
 इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यखराणि त्रिपदा
 गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनं गायत्रियैव प्रातःसवने
 वज्रमन्तर्धत्त उक्थं वाचीत्याह माध्यंदिनः सवनम्प्रतिगीर्य

चत्वार्येतान्यखराणि चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनं
त्रिष्टुभैव माध्यंदिने सवने वज्रमन्तर्धत्ते॥३५॥

उक्थं वाचीन्द्रायेत्याह तृतीयसवनम्प्रतिगीर्य सप्तैतान्यखराणि
सप्तपदा शक्करी शाक्करो वज्रो वज्रैणैव तृतीयसवने
वज्रमन्तर्धत्ते ब्रह्मवादिनो वदन्ति स त्वा अध्वर्युः स्याद्यो
यथासवनम्प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयेत्तेजः प्रातःसवन
आत्मन्दधीतेन्द्रियम्माध्यंदिने सवने पशूस्तृतीयसवन
इत्युक्थंशा इत्याह प्रातःसवनम्प्रतिगीर्य त्रीण्येतान्यखराणि॥३६॥

त्रिपदा गायत्री गायत्रम्प्रातःसवनम्प्रातःसवन एव
प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो तेजो वै गायत्री
तेजः प्रातःसवनं तेज एव प्रातःसवन आत्मन्धत्त उक्थं
वाचीत्याह माध्यंदिनं सवनम्प्रतिगीर्य चत्वार्येतान्यखराणि
चतुष्पदा त्रिष्टुप्त्रैष्टुभम्माध्यंदिनं सवनम्माध्यंदिन एव
सवने प्रतिगरे छन्दांसि सम्पादयत्यथो इन्द्रियं वै
त्रिष्टुगिन्द्रियम्माध्यंदिनं सवनम्॥३७॥

इन्द्रियमेव माध्यंदिने सवन आत्मन्धत्त उक्थं

वा॒चीन्द्रा॒येत्या॑ह तृतीयसव॒नम्प्र॑तिगी॒र्यं स॒प्तैतान्य॑ख॒रणि
स॒प्तप॑दा॒ शक्क॑री शा॒क्रराः प॒शवो॑ जा॒गंतं॑ तृतीयसव॒नं
तृतीयसव॒न ए॒व प्र॑तिग॒रे छ॒न्दांसि॑ सम्पा॑दय॒त्यथो॑ प॒शवो॑
वै जग॑ती प॒शवं॑स्तृतीयसव॒नम्प॒शूने॒व तृतीयसव॒न आ॒त्मन्ध॑त्ते
यद्वै होता॑ध्व॒र्युम॑भ्या॒ह्वय॑त आ॒व्यम॑स्मिन्दधाति॒ तद्यन्न॑॥३८॥

अ॒प॒हनी॑त पु॒रास्यं॑ संव॒त्सरा॑द्गृह आ वे॒वीर॑ञ्छो॒सा मोद॑
इ॒वेति॑ प्र॒त्याह्व॑यते तेनै॒व तदप॑ हते॒ यथा॒ वा आय॑ताम्प्र॒तीख॑त
ए॒वम॑ध्व॒र्युः प्र॑तिग॒रम्प्र॑ती॒ख्यते॑ यद॑भिप्रतिगृणीयाद्यथाय॑तया
समृ॑च्छते ता॒दृगे॒व तद्य॑दर्ध॒र्चाऽलु॑प्येत॒ यथा॒ धाव॑ञ्छो
ही॑यते ता॒दृगे॒व तत्प्र॒बाहु॑ग्वा ऋ॒त्विजा॑मु॒द्गीथा॑ उ॒द्गीथ
ए॒वोद्गा॑तृणाम्॥३९॥

ऋ॒चः प्र॑ण॒व उ॑क्थ॒श॒सिना॑ प्रतिग॒रोऽध्व॑र्यूणाम् य
ए॒वं वि॒द्वान्प्र॑तिगृणात्य॑न्ना॒द ए॒व भ॑व॒त्यास्यं॑ प्र॒जायां॑ वा॒जी
जा॑यत इ॒यम्वै होता॑साव॒ध्वर्यु॑र्यदासी॒नः श॒स॒त्यस्या॑ ए॒व
तद्धो॑ता नैत्यास्त॑ इ॒व ही॑यमथो॒ इ॒मामे॒व तेन॑ यज॑मानो दुहे
यत्तिष्ठ॑न्प्रतिगृणात्य॒मुष्या॑ ए॒व तद॑ध्व॒र्युर्नैति॑॥४०॥

तिष्ठ॑तीव॒ ह्यसा॑वथो॒ अ॒मूमे॒व तेन॑ यज॑मानो दुहे

यदासीनः शꣳसन्ति तस्मादितःप्रदानं देवा उप
जीवन्ति यत्तिष्ठन्प्रतिगृणाति तस्मादमुतःप्रदानम्मनुष्या
उप जीवन्ति यत्प्राडासीनः शꣳसन्ति प्रत्यङ्घ्रिष्ठन्प्रतिगृणाति
तस्मात्प्राचीनꣳ रेतो धीयते प्रतीचीः प्रजा जायन्ते यद्वै
होताध्वर्युमभ्याह्वयते वज्रमेनमभि प्र वर्तयति पराडा वर्तते
वज्रमेव तन्नि करोति॥४१॥

सर्वने वज्रमन्तर्धत्ते त्रीण्येतान्यक्षराणीन्द्रियमार्धन्दिनꣳ सर्वन्त्रोद्गातृणामध्वर्युर्नैति वर्तयत्यष्टौ
च॥९॥

[९]

उपयामगृहीतोऽसि वाख्यसदसि वाक्पाभ्यां त्वा
ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यर्खाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतो
ऽस्यृतसदसि चख्युष्पाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य
ध्रुवस्याध्यर्खाभ्यां गृह्णाम्युपयामगृहीतोऽसि श्रुतसदसि
श्रोत्रपाभ्यां त्वा ऋतुपाभ्यामस्य यज्ञस्य ध्रुवस्याध्यर्खाभ्यां
गृह्णामि देवेभ्यस्त्वा विश्वदेवेभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्यो
विष्णवुरुक्रमैष ते सोमस्तꣳ रंख्यस्व॥४२॥

तं ते दुश्चख्या मावं ख्यत् मयि वसुः पुरोवसुर्वाक्पा
वाचम्मे पाहि मयि वसुर्विदद्वसुश्चख्युष्पाश्चख्युर्मे पाहि

मयि वसुः संयद्वसुः श्रोत्रपाः श्रोत्रम्मे पाहि भूरसि
 श्रेष्ठो रश्मीनाम्प्राणपाः प्राणम्मे पाहि धूरसि श्रेष्ठो
 रश्मीनामपानपा अपानम्मे पाहि यो न इन्द्रवायू
 मित्रावरुणावश्विनावभिदासन्ति भ्रातृव्य उत्पिपीते शुभस्पती
 इदमहं तमधरम्पादयामि यथेन्द्राहमुत्तमश्चेतयानि॥४३॥

रक्षस्व भ्रातृव्यस्रयोदश च॥१०॥ [१०]

प्र सो अग्ने तवोतिभिः सुवीराभिस्तरति वाजकर्मभिः।
 यस्य त्वं सख्यमाविथ। प्र होत्रे पूर्वं वचोऽग्नये भरता
 बृहत्। विपां ज्योतींषि बिभ्रते न वेधसे। अग्ने त्री ते
 वाजिना त्री षधस्थां तिस्रस्ते जिह्वा ऋतजात पूर्वीः। तिस्र
 उ ते तनुवो देववांतास्ताभिर्नः पाहि गिरो अप्रयुच्छन्। सं
 वां कर्मणा समिषा॥४४॥

हिनोमीन्द्राविष्णू अपंसस्पारे अस्य। जुषेथां यज्ञं
 द्रविणं च धत्तमरिष्टैर्नः पृथिभिः पारयन्ता। उभा जिग्यथुर्न
 परा जयेथे न परा जिग्ये कतरश्चनैनौः। इन्द्रश्च विष्णो
 यदपस्पृधेथां त्रेधा सहस्रं वि तदैरयेथाम्। त्रीण्यायूँषि तव
 जातवेदस्तिस्त्र आजानीरुषसस्ते अग्ने। ताभिर्देवानामवो

यखिषि विद्वानथ॥४५॥

भव यजमानाय शं योः। अग्निस्त्रीणि त्रिधातून्या ख्येति
विदथा कविः। स त्रीं रेकादशां इह। यख्यच्च पिप्रयच्च
नो विप्रो दूतः परिष्कृतः। नभन्तामन्युके संमे। इन्द्राविष्णू
दृंहिताः शम्बरस्य नव पुरो नवतिं च श्रथिष्टम्। शतं वर्चिनः
सहस्रं च साकं हथो अप्रत्यसुरस्य वीरान्। उत माता
महिषमन्वेनदमी त्वा जहति पुत्र देवाः। अथाब्रवीद्वृत्रमिन्द्रो
हनिष्यन्त्सखे विष्णो वितुरं वि क्रमस्व॥४६॥

इषाऽथ त्वा त्रयोदश च॥११॥

अग्ने तेजस्विन्वायुर्वसवस्त्वैतद्वा अपां वायुरसि प्राणो नाम देवा वै यद्यज्ञेन न
प्रजापतिर्देवासुरानायुर्दा एतं युवान् सूर्यो देव इदं वामेकादश॥११॥ अग्ने तेजस्विन्वायुरसि
छन्दसां वीर्यं मातरंश्च षट्त्रिंशत्॥३६॥ अग्ने तेजस्विःश्रिकितुषे दधातु॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे तृतीयः प्रश्नः॥

अग्ने तेजस्विन्तेजस्वी त्वं देवेषु भूयास्तेजस्वन्तुम्मामायुष्मन्
वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु दीर्घायै च त्वा तपसश्च तेजसे

जुहोमि तेजोविदसि तेजो मा मा हासीन्माऽहं तेजो
 हासिषम्मा मां तेजो हासीदिन्द्रौजस्विन्नोजस्वी त्वं देवेषु
 भूया ओजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु
 ब्रह्मणश्च त्वा ख्यत्रस्य च॥१॥

ओजसे जुहोम्योजोविदस्योजो मा मा हासीन्माहमोजो
 हासिषम्मा मामोजो हासीत्सूर्यं भ्राजस्विन्भ्राजस्वी त्वं
 देवेषु भूया भ्राजस्वन्तम्मामायुष्मन्तं वर्चस्वन्तम्मनुष्येषु कुरु
 वायोश्च त्वाऽपां च भ्राजसे जुहोमि सुवर्विदसि सुवर्मा
 मा हासीन्माह९ सुवर्हासिषम्मा मा९ सुवर्हासीन्मयि
 मेधाम्मयि प्रजाम्मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधाम्मयि
 प्रजाम्मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधाम्मयि प्रजाम्मयि
 सूर्यो भ्राजो दधातु॥२॥

ख्यत्रस्य च मयि त्रयोविंशतिश्च॥१॥ ————— [१]

वायुर्हिकर्ताऽग्निः प्रस्तोता प्रजापतिः साम
 बृहस्पतिरुद्गाता विश्वे देवा उपगातारो मरुतः प्रतिहर्तार
 इन्द्रो निधनं ते देवाः प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वेतद्वै
 सर्वमध्वर्युरुपाकुर्वन्नुद्गातृभ्य उपाकरोति ते देवाः

प्राणभृतः प्राणम्मयि दधत्वित्याहैतदेव सर्वमात्मन्यत्त
इडा देवहूर्मनुर्यज्ञनीर्बृहस्पतिरुक्थामदानि शःसिषद्विश्वे
देवाः॥३॥

सूक्तवाचः पृथिवि मातर्मा मां हिःसीर्मधुं मनिष्ये मधुं
जनिष्ये मधुं वक्ष्यामि मधुं वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो
वाचमुद्यासः शुश्रूषेण्याम्मनुष्येभ्यस्तम्मा देवा अवन्तु
शोभायै पितरोऽनु मदन्तु॥४॥

शःसिषद्विश्वे देवा अष्टाविंशतिश्च॥२॥ [२]

वसवस्त्वा प्र वृहन्तु गायत्रेण छन्दसाऽग्नेः प्रियम्पाथ
उपेहि रुद्रास्त्वा प्र वृहन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेन्द्रस्य प्रियम्पाथ
उपेह्यादित्यास्त्वा प्र वृहन्तु जागतेन छन्दसा विश्वेषां देवानां
प्रियम्पाथ उपेहि मान्दासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि भन्दनासु
कोतनासु नूतनासु रेशीषु मेषीषु वाशीषु विश्वभृथ्सु माध्वीषु
ककुहासु शक्वरीषु॥५॥

शुक्रासु ते शुक्र शुक्रमा धूनोमि शुक्रं ते शुक्लेण गृह्णाम्यहो
रूपेण सूर्यस्य रश्मिभिः। आऽस्मिन्नुग्रा अचुच्यवुर्दिवो धारां
असश्चत। ककुहः रूपं वृषभस्य रोचते बृहत्सोमः सोमस्य

पुरो॒गाः शु॒क्रः शु॒क्रस्य॑ पुरो॒गाः। यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॒ जागृ॑वि॒
तस्मै॑ ते सोम॒ सोमा॑य॒ स्वाहो॑शित्कं दे॒व सोम॑ गाय॒त्रेण॒
छन्द॑साऽग्नेः॥ ६ ॥

प्रि॒यम्पा॒थो अ॒पीहि॑ व॒शी त्वं दे॒व सोम॒ त्रैष्टु॑भेन॒
छन्द॑सेन्द्र॒स्य प्रि॒यम्पा॒थो अ॒पीह्य॑स्मत्स॒खा त्वं दे॒व सोम॒
जागृ॑तेन॒ छन्द॑सा॒ विश्वे॑षां दे॒वानां॑ प्रि॒यम्पा॒थो अ॒पीह्या॑ नः॒
प्रा॒ण ए॒तु परा॑वत॒ आन्तरि॑ख्याद्वि॒वस्परि॑। आयुः॑ पृथि॒व्या
अध्य॑मृत॒मसि॑ प्रा॒णाय॑ त्वा। इन्द्रा॒ग्नी मे॒ वर्चः॑ कृणुतां॒ वर्चः॑
सोमो॑ बृह॒स्पतिः॑। वर्चो॑ मे॒ विश्वे॑ दे॒वा वर्चो॑ मे धत्तम॒श्विना॑।
द॒ध॒न्वे वा॒ यदी॑मनु॒ वोच॑द्ब्रह्मा॒णि वेरु॑ तत्। परि॒ विश्वा॑नि॒
काव्या॑ नेमि॒श्चक्र॑मिवाभवत्॥ ७ ॥

शक्रोष्प्रेर्बृहस्पतिः पञ्चविंशतिश्च॥ ३ ॥ [३]

ए॒तद्वा अ॒पां ना॑म॒धेयं॒ गुह्यं॒ यदा॑धा॒वा मा॒न्दा॑सु ते
शु॒क्र शु॒क्रमा॑ धू॒नोमी॒त्याहा॒पामे॒व ना॑म॒धेये॑न॒ गुह्ये॑न दि॒वो
वृष्टि॑मव॒ रुन्दे॑ शु॒क्रं ते॑ शु॒क्रेण॑ गृह्णामी॒त्याहै॒तद्वा अ॒हो रू॒पं
यद्वा॒त्रिः सूर्य॑स्य र॒श्मयो॑ वृष्ट्या॑ ई॒शते॑ऽहं ए॒व रू॒पेण॒ सूर्य॑स्य
र॒श्मिभि॑र्दि॒वो वृष्टिं॑ च्यावय॒त्याऽस्मि॑न्नु॒ग्राः॥ ८ ॥

अ॒चु॒च्यवु॒रित्या॑ह यथाय॒जुरे॒वैतत्क॑कुह॒ः रू॒पं वृ॒षभ॑स्य
 रोचते बृ॒हदित्या॑हैतद्वा अ॒स्य क॑कुह॒ः रू॒पं यद्वृ॑ष्टीं रू॒पेणै॒व
 वृ॒ष्टि॒मव॑ रु॒द्धे यत्ते॑ सो॒मादा॑भ्यं॒ नाम॒ जागृ॑वीत्या॒हैष ह॒ वै
 ह॒विषा॑ ह॒विर्य॑जति॒ योऽदा॑भ्यं गृही॒त्वा सोमा॑य जु॒होति॒ परा॒
 वा ए॒तस्यायुः॑ प्रा॒ण ए॒ति॥९॥

योऽ॒शुं गृ॒ह्णात्या नः॑ प्रा॒ण ए॒तु परा॑वत् इत्या॒हायु॑रे॒व
 प्रा॒णमा॒त्मन्ध॑त्तेऽमृ॒तम॑सि प्रा॒णाय॒ त्वेति॑ हि॒र॒ण्यम॑भि
 व्य॒नित्य॑मृ॒तं वै हि॒र॒ण्यमा॑युः प्रा॒णोऽमृ॑ते॒नैवायु॑रा॒त्मन्ध॑त्ते
 श॒तमा॑न॒म्भव॑ति श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑य॒ आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॑ये
 प्र॒ति तिष्ठ॑त्य॒प उप॑ स्पृशति भेष॒जं वा आपो॑ भेष॒जमे॒व
 कु॑रुते॥१०॥

उ॒ग्रा ए॒त्याप॒स्त्रीणि॑ च॥४॥ [४]

वा॒युर॑सि प्रा॒णो नाम॑ सवि॒तुराधि॑पत्येऽपान॒म्मै
 दा॒श्चख॑षुर॒सि श्रो॒त्रं नाम॑ धा॒तुराधि॑पत्य॒ आयु॑र्मे दा
 रू॒पम॑सि॒ वर्णो॑ नाम॒ बृह॑स्पते॒राधि॑पत्ये प्र॒जाम्मै॑ दा ऋ॒तम॑सि
 स॒त्यं नामेन्द्र॑स्याधि॒पत्ये॑ ख॒षत्र॑म्मै॑ दा भू॒तम॑सि॒ भव्यं॑ नाम॑
 पि॒तृणा॑माधि॒पत्ये॑ऽपामोष॑धीनां॒ गर्भं॑ धा ऋ॒तस्य॑ त्वा व्यो॒मन॑

ऋतस्य॥११॥

त्वा विभूमन ऋतस्य त्वा विधर्मण ऋतस्य त्वा
सत्यायुतस्य त्वा ज्योतिषे प्रजापतिर्विराजमपश्यत्तया भूतं
च भव्यं चासृजत तामृषिभ्यस्तिरोऽदधात्तां जमदग्निस्तपसा-
ऽपश्यत्तया वै स पृश्नीन्कामानसृजत तत्पृश्नीनाम्पृश्नि-
त्वम् यत्पृश्नयो गृह्यन्ते पृश्नीनेव तैः कामान् यजमानोऽव रुन्दे
वायुरसि प्राणः॥१२॥

नामेत्याह प्राणापानावेवाव रुन्दे चख्युरसि श्रोत्रं
नामेत्याहायुरेवाव रुन्दे रूपमसि वर्णो नामेत्याह
प्रजामेवाव रुन्दे ऋतमसि सत्यं नामेत्याह ख्यत्रमेवाव
रुन्दे भूतमसि भव्यं नामेत्याह पशवो वा अपामोषधीनां
गर्भः पशूनेव॥१३॥

अव रुन्दे एतावद्वै पुरुषम्परितस्तदेवाव रुन्दे ऋतस्य त्वा
व्योमन् इत्याहेयं वा ऋतस्य व्योमेमामेवाभि जयत्युतस्य त्वा
विभूमन् इत्याहान्तरिख्यं वा ऋतस्य विभूमान्तरिख्यमेवाभि
जयत्युतस्य त्वा विधर्मण इत्याह द्यौर्वा ऋतस्य विधर्म-
दिवमेवाभि जयत्युतस्य॥१४॥

त्वा स॒त्यायेत्या॑ह दि॒शो वा ऋ॒तस्य॑ स॒त्यं दि॒शं ए॒वाभि
ज॑यत्यृ॒तस्य॑ त्वा ज्योति॑ष इत्या॑ह सु॒वर्गो वै लो॒क
ऋ॒तस्य॑ ज्योतिः॑ सु॒वर्गमे॒व लो॒कम॒भि ज॑यत्ये॒ताव॑न्तो वै
दे॒वलो॒कास्ता॒नेवा॒भि ज॑यति द॒श स॒म्पद्य॑न्ते द॒शाख॑रा
वि॒राडन्न॑ वि॒राड्वि॒राज्ये॒वान्नाद्ये॒ प्रति॑ तिष्ठति॥१५॥

व्योम॑न ऋ॒तस्य॑ प्रा॒णः प॒शूने॒व वि॒धर्म॑ दि॒वमे॒वाभि ज॑यत्यृ॒तस्य॑ प॒द्म॒त्वारि॑श॒च॥५॥ [५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेन॑ ना॒वारु॑न्धत् तत्प॒रैरवा॑रुन्धत्
तत्प॒राणा॑म्प॒रत्व॑म् यत्प॒रै गृ॑ह्यन्ते यदे॒व य॒ज्ञेन॑ ना॒वरु॑न्धे
तस्या॒वरु॑द्धौ य॒मप्र॑थ॒मं गृ॑ह्णाती॒ममे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि ज॑यति
यं द्वि॒तीय॑म॒न्तरि॑ख्यं तेन॑ यं तृ॒तीय॑म॒मुमे॒व तेन॑ लो॒कम॒भि
ज॑यति यदे॒ते गृ॑ह्यन्ते ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै॥१६॥

उत्त॑रे॒ष्वहः॑ स्व॒मुतो॒र्वाश्चो॑ गृह्यन्तेऽभि॒जित्यै॑वे॒माल्लो॑कान्पुन॑रि॒म
लो॒कम॒प्रत्य॑व॒रोह॑न्ति यत्पूर्वे॒ष्वहः॑स्वि॒तः परा॑श्चो गृह्यन्ते
तस्मा॑दि॒तः परा॑श्च इ॒मे लो॒का यदुत्त॑रे॒ष्वहः॑ स्व॒मुतो॒
र्वाश्चो॑ गृह्यन्ते तस्मा॑द॒मुतो॒र्वाश्च इ॒मे लो॒कास्तस्मा॑द॒
या॑तयाम्नो लो॒कान्म॑नु॒ष्या उप॑ जी॒वन्ति ब्र॑ह्मवा॒दिनो॑ वदन्ति
कस्मा॑त्स॒त्याद॒द्ध्य ओष॑धयः स॒म्भव॑न्त्योष॑धयः॥१७॥

मनुष्याणामन्नम्प्रजापतिम्प्रजा अनु प्र जायन्त इति
 परानन्विति ब्रूयाद्यद्गृह्णात्यद्भ्यस्त्वौषधीभ्यो गृह्णामीति
 तस्मादद्भ्य ओषधयः सम्भवन्ति यद्गृह्णात्योषधीभ्यस्त्वा
 प्रजाभ्यो गृह्णामीति तस्मादोषधयो मनुष्याणामन्नम् यद्गृह्णाति
 प्रजाभ्यस्त्वा प्रजापतये गृह्णामीति तस्मात्प्रजापतिम्प्रजा
 अनु प्र जायन्ते॥१८॥

अभिजित्या ओषधयोऽष्टाचत्वारिंशच्च॥६॥ [६]

प्रजापतिर्देवासुरानसृजत तदनु यज्ञोऽसृज्यत यज्ञं
 छन्दांसि ते विष्वञ्चो व्यक्रामन्थसोऽसुराननु यज्ञो-
 ऽपाक्रामद्यज्ञं छन्दांसि ते देवा अमन्यन्तामी वा
 इदमभूवन् यद्वयं स्म इति ते प्रजापतिमुपाधावन्थसो-
 ऽब्रवीत्प्रजापतिश्छन्दसां वीर्यमादाय तद्वः प्र दास्यामीति
 स छन्दसां वीर्यम्॥१९॥

आदाय तदैभ्यः प्रायच्छत्तदनु छन्दांस्यपाक्रामञ्छन्दांसि
 यज्ञस्ततो देवा अभवन्परासुरा य एवं छन्दसां वीर्यं वेदा
 श्रावयास्तु श्रौषड्यज्ञ ये यजामहे वषट्कारो भवत्यात्मना
 पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति ब्रह्मवादिनो वदन्ति कस्मै

कमध्वर्युरा श्रावयतीति छन्दसां वीर्यायेति ब्रूयादेतद्वै॥२०॥

छन्दसां वीर्यमा श्रावयास्तु श्रौषड्यज ये यजामहे
वषट्कारो य एवं वेद सर्वार्यैरेव छन्दोभिरर्चति यत्किं
चार्चति यदिन्द्रो वृत्रमहन्नमेध्यं तद्यद्यतीनपावपदमेध्यं तदथ
कस्मादिन्द्रो यज्ञ आ सःस्थातोऽरित्याहुरिन्द्रस्य वा एषा
यज्ञिया तनूर्यद्यज्ञस्तामेव तद्यजन्ति य एवं वेदोपैनं यज्ञो
नमति॥२१॥

स छन्दसां वीर्यं वा एव तदष्टौ च॥७॥ [७]

आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणो घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि।
घृतम्पीत्वा मधु चारु गव्यम्पितेव पुत्रमभि ररक्षतादिमम्।
आ वृश्चते वा एतद्यजमानोऽग्निभ्यां यदेनयोः
शृतंकृत्याथान्यत्रावभृथमवैत्यायुर्दा अग्ने हविषो जुषाण
इत्यवभृथमवैष्यञ्जुहुयादाहुत्यैवैनौ शमयति नार्तिमाच्छति
यजमानो यत्कुसीदम्॥२२॥

अप्रतीत्तम्मयि येन यमस्य बलिना चरामि। इहैव
सन्निरवदये तदेतत्तदग्ने अनृणो भवामि। विश्वलोप

विश्वदावस्य त्वासञ्जुहोम्यग्धादेकोऽहुतादेकः समसनादेकः।
 ते नः कृण्वन्तु भेषजं सदः सहो वरेण्यम्। अयं नो
 नभसा पुरः सस्फानो अभि ररखतु। गृहाणामसमत्यै
 बहवो नो गृहा असन्। स त्वं नः॥ २३॥

नभसस्पत ऊर्जं नो धेहि भद्रया। पुनर्नो नष्टमा कृधि
 पुनर्नो रयिमा कृधि। देवं सस्फान सहस्रपोषस्यैशिषे
 स नो रास्वाज्यानिं रायस्पोषं सुवीर्यं संवत्सरीणां
 स्वस्तिम्। अग्निर्वाव यम इयं यमी कुसीदं वा एतद्यमस्य
 यजमान आ दत्ते यदोषधीभिर्वेदिं स्तृणाति यदनुपौष्य
 प्रयायाद्रीवबद्धमेनम्॥ २४॥

अमुष्मिल्लोके नैनीयेरन् यत्कुसीदमप्रतीत्तम्मयीत्युपौषतीहैव
 सन् यमं कुसीदं निरवदायानृणः सुवर्गं लोकमेति यदि
 मिश्रमिव चरेदञ्जलिना सक्तून्प्रदाव्य जुहुयादेष वा
 अग्निर्वैश्वानरो यत्प्रदाव्यः स एवैनं स्वदयत्यह्ना
 विधान्यामेकाष्टकायामपूपं चतुःशरावम्पक्त्वा प्रातरेतेन
 कर्षमुपौषेद्यदि॥ २५॥

दहति पुण्यसमंभवति यदि न दहति पापसममेतेन ह

स्म वा ऋषयः पुरा विज्ञानेन दीर्घसत्रमुप यन्ति यो वा
 उपद्रष्टारमुपश्रोतारमनुख्यातारं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लोक
 इष्टापूर्तेन गच्छतेऽग्निर्वा उपद्रष्टा वायुरुपश्रोताऽऽ- दित्यो-
 ऽनुख्याता तान् य एवं विद्वान् यजते सममुष्मिल्लोक
 इष्टापूर्तेन गच्छतेऽयं नो नभसा पुरः॥२६॥

इत्याहाऽग्निर्वै नभसा पुरोऽग्निमेव तदाहैतन्मे गोपायेति
 स त्वं नो नभसस्पत इत्याह वायुर्वै नभसस्पतिर्वायुमेव
 तदाहैतन्मे गोपायेति देव सऽस्फानेत्याहासौ वा आदित्यो
 देवः सऽस्फान आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति॥२७॥

कुसीदन्वन्न एनमोषेद्यदि पुर आदित्यमेव तदाहैतन्मे गोपायेति॥८॥—————[८]

एतं युवानम्परि वो ददामि तेन क्रीडन्तीश्चरत प्रियेण।
 मा नः शाप्त जनुषा सुभागा रायस्पोषेण समिषा मदेम।
 नमो महिम्न उत चख्षुषे ते मरुताम्पितस्तदहं गृणामि।
 अनु मन्यस्व सुयजा यजाम जुष्टं देवानामिदमस्तु हव्यम्।
 देवानामेष उपनाह आसीदपां गर्भ ओषधीषु न्यक्तः। सोमस्य
 द्रप्समवृणीत पूषा॥२८॥

बृहन्नद्रिरभवत्तदेषाम्। पिता वत्सानाम्पतिरघ्नियानामथो

पिता महतां गर्गराणाम्। वत्सो जरायुं प्रतिधुक्पीयूषं
 आमिख्या मस्तु घृतमस्य रेतः। त्वां गावोऽवृणत राज्याय
 त्वां हवन्त मरुतः स्वर्काः। वर्ष्मन्खत्रस्य ककुभि
 शिश्रियाणस्ततो न उग्रो वि भञ्जा वसूनि। व्यृद्धेन वा एष
 पशुना यजते यस्यैतानि न क्रियन्त एष ह त्वै समृद्धेन
 यजते यस्यैतानि क्रियन्ते॥२९॥

पूषा क्रियन्त एषोऽष्टौ च॥१॥ [९]

सूर्यो देवो दिविषद्भ्यो धाता खत्राय वायुः प्रजाभ्यः।
 बृहस्पतिस्त्वा प्रजापतये ज्योतिष्मतीं जुहोतु। यस्यास्ते
 हरितो गर्भोऽथो योनिर्हरिण्ययी। अङ्गान्यहुता यस्यै तां
 देवैः समजीगमम्। आ वर्तन वर्तय नि निवर्तन वर्तयेन्द्र
 नर्दबुद। भूम्याश्चतस्रः प्रदिशस्ताभिरा वर्तया पुनः। वि ते
 भिनद्धि तकरीं वि योनिं वि गवीन्यौ। वि॥३०॥

मातरं च पुत्रं च वि गर्भं च जरायुं च। बहिस्ते अस्तु
 बालिति। उरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुः पवमानो धीर आनञ्ज
 गर्भम्। एकपदी द्विपदी त्रिपदी चतुष्पदी पञ्चपदी षट्पदी
 सप्तपद्यष्टापदी भुवनानु प्रथतां स्वाहा। मही द्यौः पृथिवी

च न इमं यज्ञमिमिष्यताम्। पिपृतां नो भरीमभिः॥३१॥

ग्वीन्यौ वि चतुश्चत्वारिंशच्च॥१०॥ [१०]

इदं वा॑मा॒स्ये ह॒विः प्रि॒यमिन्द्रा॑बृहस्पती। उ॒क्थम्मद॑श्च
शस्यते। अ॒यं वा॒म्परि॑ षिच्यते सोमं इन्द्राबृहस्पती।
चा॒रुर्मदा॑य पी॒तये॑। अ॒स्मे इन्द्रा॑बृहस्पती र॒यिं ध॑त्तः
शत॒ग्विनम्। अ॒श्वाव॑न्तः सह॒स्रिणम्। बृह॒स्पति॑र्नः परि॑ पातु
प॒श्चादु॒तोत्तर॑स्मा॒दध॑रादघा॒योः। इन्द्रः॑ पु॒रस्ता॑दु॒त म॑ध्य॒तो नः॑
सखा॒ सखि॑भ्यो वरि॑वः कृ॒णोतु। वि ते वि॒ष्वग्वा॑त॒जूता॑सो
अग्ने॒ भामा॑सः॥३२॥

शु॒चे शुच॑यश्चरन्ति। तु॒वि॒म्र॒ख्यासो॑ दि॒व्या नव॑ग्वा॒ वना॑
वनन्ति धृ॒ष॒ता रु॒जन्तः॑। त्वा॒मग्ने॒ मानु॑षीरीडते विशो
हो॒त्रावि॑दं वि॒विचि॑ः रत्न॒धात॑मम्। गुहा॒ सन्तः॑ सु॒भग
वि॒श्वदर्श॑तं तु॒विष्म॑णसः सु॒यज॑ घृ॒तश्रि॑यम्। धा॒ता द॑दातु
नो र॒यिमी॑शा॒नो जग॑त॒स्पतिः॑। स नः॑ पू॒र्णेन॑ वा॒वनत्। धा॒ता
प्र॒जाया॑ उ॒त रा॒य ई॑शे धा॒तेदं वि॒श्वम्भु॑वं ज॒जान॑। धा॒ता
पु॒त्रं यज॑मानाय॒ दाता॑॥३३॥

तस्मा॑ उ ह॒व्यं घृ॒तव॑द्विधेम। धा॒ता द॑दातु नो

र॒यि॒म्राचीं जी॒वातु॑म॒खि॒ताम्। व॒यं दे॒वस्य॑ धीम॒हि सु॒म॒तिः
 स॒त्यरा॑ध॒सः। धा॒ता द॑दातु दा॒शुषे॑ वसू॒नि प्र॒जाका॑माय
 मी॒दुषे॑ दुरो॒णे। तस्मै॑ दे॒वा अ॒मृताः॑ सं व्य॑यन्तां वि॒श्वे दे॒वासो॒
 अ॒दि॒तिः स॒जोषाः॑। अनु॑ नोऽद्यानु॑मतिर्य॒ज्ञं दे॒वेषु॑ म॒न्यता॑म्।
 अ॒ग्निश्च॑ ह॒व्यवा॑हनो भव॑तां दा॒शुषे॑ म॒यः। अ॒न्विद॑नुमते॒
 त्वम्॥ ३४॥

म॒न्यासै॒ शं च॑ नः कृ॒धि। ऋ॒त्वे द॑र॒षाय॑ नो हि॒नु प्र
 ण॒ आयू॑षि तारिषः। अनु॑ म॒न्यता॑मनु॒मन्य॑माना प्र॒जाव॑न्तः
 र॒यि॒म॒खीय॑माणम्। तस्यै॑ व॒यः हे॒डसि॑ मापि॑ भू॒म सा नो॑
 दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु। यस्या॑मि॒दम्प्र॒दिशि॑ यद्वि॒रोच॑ते-
 ऽनु॑मति॒म्प्रति॑ भूष॒न्त्या॒यवः॑। यस्या॑ उ॒पस्थं॑ उ॒र्वन्त॑रि॒ख्यः॒ सा
 नो दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु॥ ३५॥

रा॒का॒म॒हः सु॒हवा॑ सु॒ष्टुती॑ हु॒वे शृ॒णोतु॑ नः सु॒भगा॒
 बो॒धतु॑ त्मना॑। सी॒व्य॒त्वपः॑ सू॒च्याऽच्छि॑द्यमा॒नया॒ ददा॑तु
 वी॒रः श॑तदा॒यमु॑क्थ्यम्। यास्ते॑ रा॒के सु॒म॒तयः॑ सु॒पेश॑सो
 याभि॑र्ददा॒सि दा॒शुषे॑ वसू॒नि। ताभि॑र्नो अ॒द्य सु॒मना॑
 उ॒पाग॑हि स॒हस्र॑पोषः सु॒भगे॑ ररा॒णा। सिनी॑वालि॒ या

सु॒पा॒णिः। कु॒हू॒म॒ह॑ सु॒भगा॑ वि॒द्व॒नाप॑स॒म॒स्मिन् य॒ज्ञे सु॒हवा॑
 जो॒हवी॑मि। सा नो॑ द॒दातु॑ श्रव॑ण॒मपि॑तृ॒णां तस्या॑स्ते दे॒वि
 ह॒विषा॑ वि॒धेम। कु॒हूर्दे॒वाना॑म॒मृत॑स्य॒ पत्नी॑ ह॒व्या नो अ॒स्य
 ह॒विषा॑श्चि॒केतु॑। सं दा॒शुषे॑ कि॒रतु॑ भू॒रि वा॒म॑ रा॒यस्पोष॑
 चि॒कितु॑षे॒ दधातु॑॥३६॥

भामा॑सो दा॒ता त्व॒मन्तरि॑ख्य॑ सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॑ श॒र्म यच्छ॑तु श्रव॑णं
 चतु॑र्विंश॒तिश्च॑॥११॥ [११]

वि वा ए॒तस्या॑ वा॒यो इ॒मे वै चि॒त्तश्चा॒ग्निर्भू॑ताना॑ दे॒वा वा अ॑भ्या॒ताना॑नृ॒ताषा॑ड्राष्ट्र॒कामा॑य॒ देवि॑का
 वास्तो॑ष्प॒ते त्वम॑ग्रे बृ॒हदे॑का॒दश॑॥११॥ वि वा ए॒तस्ये॒त्याह॑ मृ॒त्युर्गन्ध॑र्वोऽव॑ रु॒न्धे मध्य॑तस्त्वम॑ग्रे
 बृ॒ह॒थ्यद्व॑त्वारि॑श॒त्॥४६॥ वि वा ए॒तस्य॑ प्रि॒यासः॑॥ [१२]

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे चतुर्थः प्रश्नः॥

वि वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ऋ॑ध्य॒ते यस्य॑ ह॒विर॑ति॒रिच्य॑ते॒ सूर्यो॑
 दे॒वो दि॒विष॑द्भ्य॒ इत्या॑ह॒ बृ॒ह॒स्पति॑ना चै॒वास्य॑ प्र॒जाप॑ति॒ना च
 य॒ज्ञस्य॑ व्यृ॒द्धम॑पि॒ वप॑ति॒ रर॑खा॑सि॒ वा ए॒तत्प॒शु॑ संच॑न्ते
 यदे॑कदे॒वत्य॑ आल॑ब्धो भू॒यान्भ॑वति॒ यस्या॑स्ते ह॒रितो॑ गर्भ॒

इत्याह देवत्रैवेनां गमयति ररख्षसामपहत्या आ वर्तन
वर्तयेत्याह॥१॥

ब्रह्मणैवैनमा वर्तयति वि ते भिनन्नि तकरीमित्याह
यथायजुरेवैतदुरुद्रप्सो विश्वरूप इन्दुरित्याह प्रजा वै पशव
इन्दुः प्रजयैवैनम्पशुभिः समर्धयति दिवं वै यज्ञस्य व्यृद्धं
गच्छति पृथिवीमतिरिक्तन्तद्यन्न शमयेदार्तिमाच्छेद्यजमानो
मही द्यौः पृथिवी च न इति॥२॥

आह द्यावापृथिवीभ्यामेव यज्ञस्य व्यृद्धं चातिरिक्तं च
शमयति नार्तिमाच्छेति यजमानो भस्मनाभि समूहति
स्वगाकृत्या अथो अनयोर्वा एष गर्भोऽनयोरेवेनं दधाति
यदेवद्येदति तद्रेचयेद्यन्नावद्येत्पशोरालब्धस्य नाव द्येत्
पुरस्तान्नाभ्या अन्यदेवद्येदुपरिष्ठादन्यत्पुरस्ताद्वै नाभ्यै॥३॥

प्राण उपरिष्ठादपानो यावानेव पशुस्तस्याव द्यति
विष्णवे शिपिविष्टाय जुहोति यद्वै यज्ञस्यातिरिच्यते
यः पशोर्भूमा या पुष्टिस्तद्विष्णुः शिपिविष्टोऽतिरिक्त
एवातिरिक्तं दधात्यतिरिक्तस्य शान्त्या अष्टाप्रूड्विरण्यं
दखिषणाऽष्टापदी ह्येषात्मा नवमः पशोरास्या अन्तरकोश

उष्णीषेणाविष्टितम्भवत्येवमिव हि पशुरुल्बमिव चर्मव
मा९समिवास्थीव यावानेव पशुस्तमाप्त्वाव रुद्धे यस्यैषा
यज्ञे प्रायश्चित्तिः क्रियत इष्ट्वा वसीयान्भवति॥४॥

वर्तयेत्याह न इति वै नाभ्या उल्बमिवैकविंशतिश्च॥१॥ [१]

आ वा॑यो भूष शुचि॑पा उप॑ नः सह॑स्रं ते नियु॑तो विश्व॑वारा।
उपो॑ ते अ॒न्धो म॒द्यम॑यामि यस्य॑ देव दधि॑षे पूर्व॑पेयम्।
आकू॑त्यै त्वा कामा॑य त्वा समृ॑धे त्वा किक्कि॑टा ते मनः॑
प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑ किक्कि॑टा ते प्रा॒णं वा॒यवे स्वाहा॑ किक्कि॑टा
ते च॒ख्बुः सूर्या॑य स्वाहा॑ किक्कि॑टा ते श्रोत्रं॑ द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॑९
स्वाहा॑ किक्कि॑टा ते वाच॑९ सर॑स्वत्यै स्वाहा॑॥५॥

त्वं तुरी॑या व॒शिनी॑ व॒शासि॑ सकृ॒द्यत्वा॑ मन॑सा
गर्भ॑ आश॑यत्। व॒शा त्वं व॒शिनी॑ गच्छ॑ दे॒वान्भू॑त्याः
स॑न्तु यज॑मानस्य कामाः॑। अ॒जासि॑ रयि॒ष्ठा पृ॑थि॒व्या९
सी॑दो॒र्ध्वान्तरि॑रि॒ख्यमुप॑ तिष्ठ॒स्व दि॒वि ते॑ बृ॒हद्भाः॑। तन्तुं
त॒न्वत्रज॑सो भा॒नुमन्वि॑हि ज्योति॑ष्मतः पथो र॑ख्य धि॒या
कृ॑तान्। अ॒नुल्ब॑णं व॑यत॒ जोगु॑वा॒मपो॑ मनु॑र्भव ज॒नया॑ दैव्यं
ज॒नम्। मन॑सो ह॒विर॑सि प्र॒जाप॑ते॒र्वर्णो॑ गात्रा॑णां ते गात्र॒भाजो॑

भूयास्म ॥ ६ ॥

सरस्वत्यै स्वाहा मनुस्त्रयोदश च ॥ २ ॥ [२]

इ॒मे वै स॒हास्ता॒न्ते वा॒युर्व्य॑वा॒त्ते गर्भ॑म॒दधा॒ता॒न्तः सोमः॑
प्राज॑न॒यद॒ग्निर॑ग्र॒सत् स ए॒तम्प्रा॒जाप॑तिरा॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पाल-
मप॑श्य॒त्तं निर॑व॒पत्ते॒नैवैना॑म॒ग्नेरधि॑ निर॑क्रीणा॒त्तस्मा॑द॒प्यन्य॑दे॒वत्या॑
आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पाल॒म्पुरस्ता॒न्निर्व॑पेद॒ग्ने- रे॒वैना॑मधि॑ नि॒ष्क्रीया॑
ल॑भते॒ यत् ॥ ७ ॥

वा॒युर्व्य॑वा॒त्तस्मा॑द्वा॒यव्या॑ यदि॒मे गर्भ॑म॒दधा॒तां तस्मा॑द्वा॒वापृ॑थि॒
यत्सोमः॑ प्राज॑न॒यद॒ग्निर॑ग्र॒सत् तस्मा॑द॒ग्नीषो॑मीया
यद॒नयो॑र्वि॒यत्यो॑र्वा॒गव॑द॒त्तस्मा॑त्स॒ारस्व॑ती यत्प्रा॒जाप॑तिर॒ग्नेरधि॑
नि॒रक्री॑णा॒त्तस्मा॑त्प्रा॒जाप॑त्या सा वा ए॒षा सं॑र्वदे॒वत्या॑ यद॒जा
व॒शा वा॑य॒व्यामा॑ ल॑भेत॒ भूति॑कामो वा॒युर्वे॑ ख्येपि॑ष्ठा दे॒वता॑
वा॒युमे॒व स्वेन॑ ॥ ८ ॥

भा॒गधे॒येनो॑प॒ धाव॑ति॒ स ए॒वैन॑म्भूति॑ गम॒यति॑
द्या॒वापृ॑थि॒व्यामा॑ ल॑भेत॒ कृष॑माणः॒ प्रति॑ष्ठाका॒मो दि॒व ए॒वास्मै॑
प॒र्जन्यो॑ व॒र्षति॒ व्य॑स्यामोष॒धयो॑ रोह॒न्ति स॒मर्धु॑कम॒स्य
स॒स्यम्भ॑वत्य॒ग्नीषो॑मीया॒मा ल॑भेत॒ यः का॒मये॒तान्न॑वान॒न्नादः॑

स्यामित्यग्निनैवान्नमवं रुन्दे सोमेनान्नाद्यमन्नवानेवान्नादो
भवति सारस्वतीमा लभेत् यः॥९॥

ईश्वरो वाचो वदितोः सन्वाचं न वदेद्वाग्वै सरस्वती
सरस्वतीमेव स्वेन भागधेयेनोप धावति सैवास्मिन्वाचं दधाति
प्राजापत्यामा लभेत् यः कामयेतानभिजितमभि जयेयमिति
प्रजापतिः सर्वा देवता देवताभिरेवानभि- जितमभि जयति
वायव्ययोपाकरोति वायोरेवैनामवरुध्या लभत् आकूत्यै त्वा
कामाय त्वा॥१०॥

इत्याह यथायजुरेवैतत्किंकिटाकारं जुहोति किंकिटाकारेण
वै ग्राम्याः पशवो रमन्ते प्रारण्याः पतन्ति यत्किंकिटाकारं
जुहोति ग्राम्याणां पशूनां धृत्यै पर्यग्नौ क्रियमाणे जुहोति
जीवन्तीमेवैनां सुवर्गं लोकङ्गमयति त्वं तुरीयां वशिनीं
वशासीत्याह देवत्रैवैनां गमयति सत्याः सन्तु यजमानस्य
कामा इत्याहैष वै कामः॥११॥

यजमानस्य यदनीर्त उद्वचं गच्छति तस्मादेवमाहाजासि
रयिष्ठेत्याहैष्वेवैनां लोकेषु प्रतिं षापयति दिवि ते बृहद्वा
इत्याह सुवर्ग एवास्मै लोके ज्योतिर्दधाति तन्तुं तन्वन्नजसो

भा॒नुमन्वि॒हीत्या॑हे॒माने॒वास्मै॑ लो॒काञ्ज्योति॑ष्मतः करोत्यनुल्ब॒णं
व॑यत् जो॒गु॒वाम॒प॒ इति॑॥१२॥

आ॒ह॒ यदे॒व य॒ज्ञ उ॒ल्ब॒णं क्रि॒यते॒ तस्यै॒वैषा॑ शा॒न्ति॒र्मनु॑र्भव
ज॒नया॑ दै॒व्यं ज॒न॒मित्या॑ह॒ मान॒व्यो वै प्र॒जास्ता॑ ए॒वाद्याः
कुरु॑ते॒ मन॑सो ह॒विर॒सीत्या॑ह॒ स्व॒गाकृ॑त्यै गात्रा॑णां ते
गात्र॒भाजो॑ भूया॒स्मेत्या॑ह॒शिष॑मे॒वैता॒मा शा॑स्ते॒ तस्यै॒ वा
ए॒तस्या॒ एक॑मे॒वादे॒वय॒जनं॑ यदाल॑ब्धायाम॒भ्रः॥१३॥

भव॑न्ति॒ यदाल॑ब्धायाम॒भ्रः स्याद॒प्सु वा॑ प्र॒वेशये॑त्सर्वा॑
वा॒ प्राश्नी॑या॒द्यद॒प्सु प्र॑वे॒शये॑द्यज्ञ॒वेश॑सं कु॒र्यात्सर्वा॑मे॒व
प्राश्नी॑यादिन्द्रि॒यमे॒वात्म॑न्धत्ते॒ सा वा ए॒षा त्र॑या॒णामे॒वावरु॑द्धा
संव॑त्सर॒सदः॑ सह॒स्रया॑जिनो॑ गृहमे॒धिन॒स्त ए॒वैतया॑
यजे॑रन्तेषा॑मे॒वैषा॒प्ता॥१४॥

यथ॑स्वेन॑ सारस्वती॒मा ल॑भेत् यः कामो॑य॒ त्वा कामो॑ऽप॒ इत्य॒ग्नो द्वि॑च॒त्वारि॑श॒च्च॥३॥[३]

चि॒त्तं च॒ चि॒त्ति॒श्चाकू॑तं॒ चाकू॑तिश्च॒ वि॒ज्ञातं॑ च॒ वि॒ज्ञानं॑
च॒ मन॑श्च॒ शक्क॑रीश्च॒ दर्श॑श्च॒ पूर्ण॑मा॒सश्च॒ बृ॒हच्च॑ रथं॒तरं॑ च॒
प्र॒जाप॑ति॒र्जया॑निन्द्रा॒य वृ॒ष्णे प्राय॑च्छदु॒ग्रः पृ॒त॒नाज्यै॑षु॒ तस्मै॑
वि॒शः सम॑नमन्त॒ सर्वाः॑ स उ॒ग्रः स हि॑ ह॒व्यो ब॒भूव॑

देवासुराः संयत्ता आसन्त्स इन्द्रः प्रजापतिमुपाधावत्तस्मा
 एताञ्जयान्प्रायच्छत्तानं जुहोत्ततो वै देवा असुरानजयन् य-
 दजयन्तञ्जयानां जयत्वः स्पर्धमानेनैते होतव्या जयत्येव
 ताम्पृतनाम्॥१५॥

उप पञ्चविंशतिश्च॥४॥ [४]

अग्निर्भूतानामधिपतिः स मावत्विन्द्रो ज्येष्ठानां
 यमः पृथिव्या वायुरन्तरिंख्यस्य सूर्यो दिवश्चन्द्रमा
 नख्यत्राणाम्बृहस्पतिर्ब्रह्मणो मित्रः सत्यानां वरुणोऽपाः
 समुद्रः स्रोत्यानामन्नः साम्राज्यानामधिपति तन्मावतु
 सोम ओषधीनां सविता प्रसवानां रुद्रः पशूनां त्वष्टा
 रूपाणां विष्णुः पर्वतानाम्मरुतो गुणानामधिपतयस्ते
 मावन्तु पितरः पितामहाः परेऽवरे ततास्ततामहा इह
 मावत। अस्मिन्ब्रह्मन्स्मिन्खत्रेऽस्यामाशिष्यस्याम्पुरोधाया-
 म्स्मिन्कर्मन्स्यां देवहृत्याम्॥१६॥

अवरे सप्तदश च॥५॥ [५]

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वन्त तदसुरा अकुर्वन्त ते देवा

ए॒तान॑भ्याता॒नान॑पश्यन्ता॒नभ्या॑तन्वत् यद्दे॒वानां॑ कर्मासी॒दार्ध्य॑त्
तद्यदसु॑राणां॒ न तदा॑र्ध्यत् येन॒ कर्म॑णेश्चै॒त्तत्र॑ होत॒व्या
ऋ॒ध्नोत्ये॒व तेन॒ कर्म॑णा यद्वि॒श्वे दे॒वाः स॒मभ॑रन्तस्मा॒दभ्या॑ताना
वै॒श्वदे॒वा यत्प्र॑जाप॒तिर्जया॑न्प्राय॑च्छु॒त्तस्मा॑ञ्जयाः प्राजाप॒त्याः ॥ १७

यद्रा॑ष्ट्रभृ॒द्धी रा॒ष्ट्रमा॑ददत् तद्रा॑ष्ट्रभृ॒ताः रा॒ष्ट्रभृ॑त्वन्ते दे॒वा
अ॒भ्याता॒नैरसु॑रान॒भ्यात॑न्वत् जयै॑रजयन्नाष्ट्रभृ॒द्धी रा॒ष्ट्रमा॑ददत्
यद्दे॒वा अ॒भ्याता॒नैरसु॑रान॒भ्यात॑न्वत् तद॒भ्याता॒नाना॑म॒भ्याता॑नत्वं
यज्जयै॑रजयन्तञ्जया॒नां जय॑त्वं यद्रा॑ष्ट्रभृ॒द्धी रा॒ष्ट्रमा॑ददत्
तद्रा॑ष्ट्रभृ॒ताः रा॒ष्ट्रभृ॑त्वन्ततो॑ दे॒वा अ॒भ॒व॒न्परा॑सुरा॒ यो
भ्रातृ॑व्यवा॒न्धस्या॑त्स ए॒ताञ्जु॑ह्यादभ्याता॒नैरे॒व भ्रातृ॑व्या॒नभ्या॑तनुते
जयै॑र्जयति रा॒ष्ट्रभृ॒द्धी रा॒ष्ट्रमा॑ दत्ते॒ भव॑त्या॒त्मना॒ परा॑स्य
भ्रातृ॑व्यो भवति ॥ १८ ॥

प्राजाप॒त्याः सो॑ऽष्टाद॑श च॥६॥ [६]

ऋ॒ताषा॑डु॒तधा॑मा॒ग्निर्गन्ध॑र्वस्तस्यौष॒धयो॑ऽप्सरस॒ ऊर्जो॑
नाम॒ स इ॒दम्ब्र॑ह्म॒ ख्वत्र॑म्पातु॒ ता इ॒दम्ब्र॑ह्म॒ ख्वत्र॑म्पान्तु॒
तस्मै॒ स्वाहा॒ ताभ्यः॒ स्वाहा॑ स॒ंहितो॑ वि॒श्वसा॑मा॒
सूर्यो॑ गन्ध॒र्वस्तस्य॒ मरी॑चयोऽप्सरस॒ आयु॑वः सुषु॒म्नः

सूर्यरश्मिश्चन्द्रमां गन्धर्वस्तस्य नखत्राण्यप्सरसो बेकुरयो
भुज्युः सुपर्णो यज्ञो गन्धर्वस्तस्य दक्षिणा अप्सरसः स्तवाः
प्रजापतिर्विश्वकर्मा मनः॥१९॥

गन्धर्वस्तस्य कर्मान्यप्सरसो वह्नय इषिरो विश्वव्यचा
वातो गन्धर्वस्तस्यापोऽप्सरसो मुदा भुवनस्य पते यस्य
त उपरि गृहा इह च। स नो रास्वाज्यानि९ रायस्पोष९
सुवीर्य९ संवत्सरीणा९ स्वस्तिम्। परमेष्ठ्यधिपति-
मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य विश्वमप्सरसो भुवः सुखितिः
सुभूतिर्भद्रकृत्सुवैर्वान्पर्जन्यो गन्धर्वस्तस्य विद्युतोऽप्सरसो
रुचो दूरेहेतिरमृडयः॥२०॥

मृत्युर्गन्धर्वस्तस्य प्रजा अप्सरसो भीरुवश्चारुः
कृपणकाशी कामो गन्धर्वस्तस्याधयोऽप्सरसः शोचयन्तीर्नाम
स इदम्ब्रह्म खत्रम्पातु ता इदम्ब्रह्म खत्रम्पान्तु तस्मै
स्वाहा ताभ्यः स्वाहा स नो भुवनस्य पते यस्य त उपरि
गृहा इह च। उरु ब्रह्मणेऽस्मै खत्राय महि शर्म यच्छ॥२१॥

राष्ट्रकामाय होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रमव
 रुन्दे राष्ट्रमेव भवत्यात्मने होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रम्प्रजा
 राष्ट्रम्पशवो राष्ट्रं यच्छेष्टो भवति राष्ट्रेणैव राष्ट्रमव रुन्दे
 वसिष्ठः समानानां भवति ग्रामकामाय होतव्या राष्ट्रं वै
 राष्ट्रभृतो राष्ट्रं संजाता राष्ट्रेणैवास्मै राष्ट्रं संजातानव रुन्दे
 ग्रामी॥२२॥

एव भवत्यधिदेवने जुहोत्यधिदेवन एवास्मै सजातानव
 रुन्दे त एनमवरुद्धा उप तिष्ठन्ते रथमुख ओजस्कामस्य
 होतव्या ओजो वै राष्ट्रभृत ओजो रथ ओजसैवास्मा
 ओजोऽव रुद्ध ओजस्व्यैव भवति यो राष्ट्रादपभूतः
 स्यात्तस्मै होतव्या यावन्तोऽस्य रथाः स्युस्तान्ब्रूयाद्युद्धमिति
 राष्ट्रमेवास्मै युनक्ति॥२३॥

आहुतयो वा एतस्याक्लृप्ता यस्य राष्ट्रं न कल्पते स्वरथस्य
 दखिणं चक्रम्प्रवृह्य नाडीमभि जुहुयादाहुतीरेवास्य
 कल्पयति ता अस्य कल्पमाना राष्ट्रमनु कल्पते संग्रामे
 संयत्ते होतव्या राष्ट्रं वै राष्ट्रभृतो राष्ट्रे खलु वा एते
 व्यायच्छन्ते ये संग्रामं संयन्ति यस्य पूर्वस्य जुहति स

ए॒व भ॑वति॒ जय॑ति॒ तं संग्रा॑मं मा॒न्धुक॑ इ॒ध्मः॥ २४॥

भ॒वत्य॑ङ्गारा ए॒व प्र॑ति॒वेष्ट॑माना अ॒मित्रा॑णामस्य॒ सेना॑म्प्रति॒
वेष्ट॑यन्ति॒ य उ॒न्माद्ये॑त्तस्मै॒ होत॑व्या॒ गन्ध॑र्वाप्सर॒सो वा
ए॒तमु॒न्माद॑यन्ति॒ य उ॒न्माद्य॑त्ये॒ते खलु॑ वै ग॒न्धर्वाप्सर॑सो
यद्रा॑ष्ट्र॒भृत॑स्तस्मै॒ स्वाहा॑ ताभ्यः॒ स्वाहे॑ति॒ जुहो॑ति॒
तेनै॒वैन॑ञ्छ॒मय॑ति॒ नैय॑ग्रोध॒ औदु॑म्बर॒ आश्व॑त्थः॒ प्ला॒ख्य
इती॒ध्मो भ॑वत्ये॒ते वै ग॒न्धर्वाप्सर॑सा॒ गृहाः॑ स्व ए॒वैनान्॑॥ २५॥

आ॒यत॑ने॒ शम॑यत्यभिचर॑ता॒ प्रतिलो॑मः॒ होत॑व्याः
प्रा॒णाने॒वास्य॑ प्र॒तीचः॒ प्रति॑ यौति॒ तं ततो॑ येन॒ केन॑ च स्तृणु॑ते
स्व॒कृत॑ इ॒रिणे॑ जुहोति॒ प्रद॑रे॒ वैत॑द्वा अ॒स्यै नि॒र्ऋति॑गृहीतं
नि॒र्ऋति॑गृहीत ए॒वैनं॑ नि॒र्ऋत्या॑ ग्राहयति॒ यद्वाचः॑ क्रूर॒न्तेन॑
व॒षट्क॑रोति॒ वाच॑ ए॒वैनं॑ क्रूरेण॒ प्र वृ॑श्चति॒ ताज॑गार्ति॒माच्छ॑ति॒
यस्य॑ का॒मये॑तान्नाद्यम्॥ २६॥

आ द॑दीयेति॒ तस्य॑ स॒भाया॑मुत्ता॒नो नि॒पद्य॑ भुव॑नस्य
प॒त इति॑ तृ॒णानि॑ सं गृ॒ह्णीयात्प्र॑जाप॒तिर्वै भुव॑नस्य॒ पतिः॑
प्र॒जाप॑तिनै॒वास्या॑न्नाद्य॒मा द॑त्त इ॒दम॒हम॒मुष्या॑मुष्याय॒णस्या॑न्नाद्यः
हरा॒मीत्या॑हान्नाद्य॒मेवा॑स्य॒ हर॑ति॒ षड्भिर्हर॑ति॒ षड्वा

ऋतवः प्रजापतिनैवास्यान्नाद्यमादायर्तवोऽस्मा अनु प्र
यच्छन्ति॥२७॥

यो ज्येष्ठबन्धुरपभूतः स्यात्तः स्थलेऽवसाय्य ब्रह्मौदनं
चतुःशरावम्पक्त्वा तस्मै होतव्या वर्षं वै राष्ट्रभृतो वर्षं
स्थलं वर्षमणैवैनं वर्षं समानानां गमयति चतुःशरावो
भवति दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति रक्षीरे भवति रुचमेवास्मि-
न्दधात्युद्धरति श्रुतत्वाय सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय चत्वारं
आर्षेयाः प्राश्नन्ति दिशामेव ज्योतिषि जुहोति॥२८॥

ग्रामी युनक्तीध्मः स्व एवेनान्नाद्यं यच्छन्त्येकान्नपञ्चाशच्च॥८॥ [८]

देविकां निर्वपेत्प्रजाकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव
खलु वै प्रजाश्छन्दोभिरेवास्मै प्रजाः प्र जनयति प्रथमं धातारं
करोति मिथुनी एव तेन करोत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते
राते राका प्र सिनीवाली जनयति प्रजास्वेव प्रजातासु
कुह्वा वाचं दधात्येता एव निर्वपेत्पशुकामश्छन्दांसि वै
देविकाश्छन्दांसि॥२९॥

इव खलु वै पशवश्छन्दोभिरेवास्मै पशून् प्र जनयति प्रथमं
धातारं करोति प्रैव तेन वापयत्यन्वेवास्मा अनुमतिर्मन्यते

रा॒ते रा॒का प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति प॒शूने॒व प्रजा॑तान्कु॒ह्वा॑
 प्रति॑ ष्ठापयत्ये॒ता ए॒व निर्व॑पे॒द्भाम॑काम॒श्छन्दा॑सि॒ वै
 देवि॑का॒श्छन्दा॑सि॒व खलु॑ वै ग्रा॒म॒श्छन्दा॑भिरे॒वास्मै॑
 ग्रा॒मम्॑॥ ३०॥

अ॒व रु॒द्धे मध्य॑तो धा॒तारं॑ करोति मध्य॑त ए॒वैनं॑
 ग्रा॒मस्य॑ दधात्ये॒ता ए॒व निर्व॑पे॒ज्योगा॑मयावी॒ छन्दा॑सि॒
 वै देवि॑का॒श्छन्दा॑सि॒ खलु॑ वा ए॒तम॑भि म॒न्यन्ते॒ यस्य॑
 ज्यो॒गा॒मय॑ति॒ छन्दा॑भिरे॒वैन॑म॒गदं॑ करोति मध्य॑तो धा॒तारं॑
 करोति मध्य॑तो वा ए॒तस्या॑क्लृप्तं॒ यस्य॑ ज्यो॒गा॒मय॑ति मध्य॑त
 ए॒वास्य॑ तेन॑ कल्पयत्ये॒ता ए॒व निः॑॥ ३१॥

व॒पेद्यं॑ य॒ज्ञो नो॒प॒नमे॒च्छन्दा॑सि॒ वै देवि॑का॒श्छन्दा॑सि॒
 खलु॑ वा ए॒तं नो॒प॒ नम॑न्ति॒ यं य॒ज्ञो नो॒प॒नम॑ति प्रथ॒मं धा॒तारं॑
 करोति मुख॑त ए॒वास्मै॑ छन्दा॑सि दधात्यु॒पैनं॑ य॒ज्ञो न॑मत्ये॒ता
 ए॒व निर्व॑पेदी॒जान॑श्छन्दा॑सि॒ वै देवि॑का या॒तया॑मानी॒व खलु॑
 वा ए॒तस्य॑ छन्दा॑सि॒ य ई॑जा॒न उ॑त्त॒मं धा॒तारं॑ करोति॥ ३२॥

उ॒परि॑ष्टादे॒वास्मै॑ छन्दा॑स्यया॒तयामा॑न्य॒व रु॒द्ध

उपैनमुत्तरो यज्ञो नमत्येता एव निर्वपेद्यम्मेधा नोपनमेच्छन्दांसि
 वै देविकाश्छन्दांसि खलु वा एतं नोप नमन्ति यम्मेधा
 नोपनमति प्रथमं धातारं करोति मुखत एवास्मै छन्दांसि
 दधात्युपैनम्मेधा नमत्येता एव निर्वपेत्॥ ३३॥

रुक्कामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसीव खलु
 वै रुक्छन्दोभिरेवास्मिन्नुचं दधाति रूषीरे भवन्ति
 रुचमेवास्मिन्दधति मध्यतो धातारं करोति मध्यत
 एवैनं रुचो दधाति गायत्री वा अनुमतिस्त्रिष्टुग्राका जगती
 सिनीवाल्यनुष्टुप्कुहूर्धाता वषट्कारः पूर्वपृषो राकापरपृषः
 कुहूरमावास्या सिनीवाली पौर्णमास्यनुमतिश्चन्द्रमा धाता-
 ऽष्टौ॥ ३४॥

वसवोऽष्टारूषरा गायत्र्येकादश रुद्रा एकादशाखरा
 त्रिष्टुब्धादशादित्या द्वादशाखरा जगती प्रजापतिरनुष्टुब्धाता
 वषट्कार एतद्वै देविकाः सर्वाणि च छन्दांसि सर्वाश्च देवता
 वषट्कारस्ता यथ्सह सर्वा निर्वपेदीश्वरा एनम्प्रदहो द्वे प्रथमे
 निरुप्य धातुस्तृतीयं निर्वपेत्तथो एवोत्तरे निर्वपेत्तथैनं न प्र

द॑हन्त्यथो॒ यस्मै॒ कामा॑य निरु॒प्यन्ते॒ तमे॒वाभि॒रुपा॑प्रोति॥ ३५॥

पशुकामश्छन्दांसि वै देविकाश्छन्दांसि ग्रामङ्कल्पयत्येता एव निरुत्तमन्धतारं करोति
मेधा नमत्येता एव निर्वपेदष्टौ दहन्ति नवं च॥९॥ देविकाः प्रजाकामो मिथुनी पशुकाम॥[९]

वास्तो॑ष्पते॒ प्रति॒ जानी॑ह्यस्मान्ध॒स्वावेशो॑ अ॒नमी॒वो भ॑वा
नः। यत्त्वेम॑हे॒ प्रति॒ तन्नो॑ जुषस्व॒ शं न॑ एधि॒ द्विपदे॑ शं
चतु॑ष्पदे। वास्तो॑ष्पते॒ शग्मया॑ स॒सदा॑ ते स॒खीमहि॑ र॒ण्वया॑
गातु॑मत्या॑। आवः॒ ख्षेम॑ उ॒त योगे॑ वरं॒ नो यू॒यम्पा॑त स्व॒स्तिभिः॑
सदा॑ नः। यत्सा॒यम्प्रा॑तरग्निहोत्रं जुहोत्याहुतीष्टका एव ता उप॑
धत्ते॥ ३६॥

यज॑मानोऽहोरा॒त्राणि॒ वा ए॒तस्येष्ट॑का॒ य आहि॑ताग्निर्यत्सा॒यम्प्रा॑
कृत्वोप॑ धत्ते॒ दश॑ समा॒नत्र॑ जुहोति॒ दशा॑ख्षरा
वि॒राड्विराज॑मे॒वात्वेष्ट॑कां कृत्वोप॑ धत्तेऽथो॒ विराज्ये॑व
य॒ज्ञमा॑प्रोति॒ चित्यं॑श्चित्योऽस्य भवति॒ तस्मा॑द्यत्र दशो॑षित्वा
प्र॒याति॒ तद्य॑ज्ञवा॒स्त्ववा॑स्त्वेव॒ तद्यत्ततो॑ऽर्वा॒चीनम्॑॥ ३७॥

रु॒द्रः खलु॒ वै वा॑स्तोष्प॒तिर्यद॑हु॒त्वा वास्तोष्प॒तीय॑म्प्रा॒यायाद्बु॒द्र
ए॒नम्भू॒त्वाग्नि॑र॒नूत्थाय॑ ह॒न्याद्वास्तोष्प॒तीयं॑ जुहोति
भा॒गधे॒येनै॒वैन॑ श॒मय॑ति॒ नार्ति॑माच्छति॒ यज॑मानो॒ यद्यु॑त्ते

जुहुयाद्यथा प्रयाते वास्तावाहुतिं जुहोति तादृगेव तद्यदयुक्ते
जुहुयाद्यथा ख्वेम आहुतिं जुहोति तादृगेव तदहुतमस्य
वास्तोष्पृतीयः स्यात्॥ ३८ ॥

दखिणो युक्तो भवति सव्योऽयुक्तोऽथ वास्तोष्पृतीयं
जुहोत्युभयमेवाकरपरिवर्गमेवैनं शमयति यदेकया
जुहुयाद्विहोमं कुर्यात्पुरोनुवाक्यामनूच्य याज्यया जुहोति
सदेवत्वाय यद्धुत आदध्याद्रुद्रं गृहानन्वारोहयेद्यदेव-
ख्याणान्यसम्प्रख्याप्य प्रयायाद्यथा यज्ञवेशसं वादहनं
वा तादृगेव तदयं ते योनिर्ऋत्विय इत्यरण्योः
समारोहयति॥ ३९ ॥

एष वा अग्रेर्योनिः स्व एवैनं योनौ समारोहयत्यथो
खल्वाहुर्यदरण्योः समारूढो नश्येदुदस्याग्निः सीदेत्पुनराधेयः
स्यादिति या ते अग्ने यज्ञिया तनूस्तयेह्यारोहेत्यात्मन्समारोहय
यजमानो वा अग्रेर्योनिः स्वायामेवैनं योन्यां
समारोहयते॥ ४० ॥

धृत्तेऽर्वाचीनः स्यात्समारोहयति पञ्चचत्वारिंशच्च॥ १० ॥

त्वमग्ने बृहद्वयो दधासि देव दाशुषे। कविर्गृहपतिर्युवा॥

हव्यवाडग्निरजरः पिता नो विभुर्विभावा सुदृशीको
 अस्मे। सुगारहपत्याः समिषो दिदीह्यस्मद्रियक्सम्मिमीहि
 श्रवांसि। त्वं च सोम नो वशो जीवातुं न
 मरामहे। प्रियस्तोत्रो वनस्पतिः। ब्रह्मा देवानां पदवीः
 कवीनामृषिर्विप्राणाम्महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणां
 स्वधितिर्वनानां सोमः॥४१॥

पवित्रमत्येति रेभन्। आ विश्वदेव सत्पतिः सूक्तैरद्या
 वृणीमहे। सत्यसंव सवितारम्॥ आ सत्येन रजसा
 वर्तमानो निवेशयन्नमृतम्मर्त्यं च। हिरण्ययेन सविता रथेना
 देवो याति भुवना विपश्यन्। यथा नो अदितिः कर्त्तृष्वे
 नृभ्यो यथा गवै। यथा तोकाय रुद्रियम्। मा नस्तोके तनये
 मा न आयुषि मा नो गोषु मा॥४२॥

नो अश्वेषु रीरिषः। वीरान्मा नो रुद्र भामितो
 वधीरहविष्मन्तो नमसा विधेम ते। उदप्रुतो न वयो
 रख्यमाणा वावदतो अभ्रियस्येव घोषाः। गिरिभ्रजो
 नोर्मयो मदन्तो बृहस्पतिमभ्यर्का अनावन्। ह सैरिव
 सखिभिर्वावदद्विरश्मन्मयानि नहना व्यस्यन्। बृहस्पतिरभि

कनि॑क्रद॒द्रा उ॒त प्रा॒स्तौदु॑च्चं वि॒द्वाः अ॑गायत्। ए॒न्द्र सान॒सिः
र॒यिम्॥४३॥

स॒जित्वा॑नः सदा॒सह॑म्। व॒र्षिष्ठ॑मू॒तये॑ भर। प्र संसा॑हिषे
पुरु॑हू॒त शत्रू॑ऽयेष्ठ॑स्ते शु॒ष्मं इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा॑ भ॒र
द॒खि॒षेणे॒ना व॑सू॒नि प॑तिः सि॒न्धूना॑म॒सि रे॒वती॑नाम्। त्वः
सु॒तस्य॑ पी॒तये॑ स॒द्यो वृ॑द्धो अ॒जाय॑थाः। इन्द्र॑ ज्यैष्ठ्या॑य
सु॒क्रतो॑। भुव॑स्त्वमिन्द्र॑ ब्रह्म॑णा म॒हान्भुवो॑ वि॒श्वेषु॑ स॒वने॑षु
य॒ज्ञियः॑। भुवो॑ नृः॒श्व्यो॒लो वि॒श्वस्मि॑न्भ॒रे ज्येष्ठ॑श्च म॒न्त्रः॥४४॥

वि॒श्वच॑र॒षणे॑। मि॒त्रस्य॑ च॒र॒षणी॑धृ॒तः श्रवो॑ दे॒वस्य॑
सान॒सिम्। स॒त्यं चि॒त्रश्र॑वस्तमम्। मि॒त्रो ज॑नान् या॒तय॑ति
प्र॒जा॒नन्मि॒त्रो दा॑धार पृथि॒वीमु॑त द्याम्। मि॒त्रः कृ॑ष्टी॒रनि॑मिषा॒भि
च॑ष्टे स॒त्याय॑ ह॒व्यं घृ॑तव॒द्विधे॑म। प्र स मि॒त्र म॑र्तो अस्तु
प्र॒य॑स्वान् यस्त॑ आ॒दित्य॑ शि॒ख्यंति॑ व्र॒तेन॑। न ह॑न्यते न
जी॑यते त्वो॒तो नै॒नमः॑हो अ॒श्रोत्य॑न्ति॒तो न दू॑रात्। यत्॥४५॥

चि॒द्धि ते॒ विशो॑ यथा॒ प्र दे॑व वरुण व्र॒तम्। मि॒नी॒मसि॑
द्यवि॑द्यवि। यत्किं चे॒दं व॑रुण॒ दैव्ये॑ जने॑ऽभि॒द्रोह॑-
म्म॑नु॒ष्या॑श्चरा॑मसि। अचि॑त्ती॒ यत्तव॑ धर्मा॒ युयो॑पि॒म मा

न॒स्तस्मा॑दे॒नसो॑ दे॒व री॑रिषः। कि॒त॒वा॒सो य॒द्रि॒रि॒पुर्न॑ दी॒वि
यद्वा॑ घा स॒त्यमु॑त यन्न वि॒द्म। सर्वा॑ ता वि ष्य॑ शिथिरे॒वं
दे॒वाथा॑ ते स्याम वरुण प्रि॒यासः॥४६॥

सोमो गोषु मा रयिं मन्त्रो यच्छिथिरा सप्त च॥११॥ [११]

पूर्ण॑र्षयोऽग्नि॒ना ये दे॒वाः सूर्यो॑ मा सन्त्वा॑ न ह्यामि वषट्कारः स खँदिर उ॑पया॒मगृ॑हीतोऽसि
यां वै त्वे ऋतु॑म्न दे॒वमेका॑दश॥११॥ पूर्णा॑ संह॒जान्त॑वाग्ने प्रा॒णैरे॒व षट्त्रिं॑शत्॥३६॥ पूर्णा॑ सन्ति॑
दे॒वाः॥ [१२]

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयसंहितायां तृतीयकाण्डे पञ्चमः प्रश्नः॥

पूर्णा॑ प॒श्चादु॑त पूर्णा॑ पु॒रस्ता॑दु॒न्मध्य॑तः पौ॒र्णमा॒सी जि॑गाय।
तस्या॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्त उत्त॒मे नाकं॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम्।
यत्ते॑ दे॒वा अ॒दधु॑र्भा॒गधे॒यम॑मा॒वास्ये॑ सं॒वस॑न्तो म॒हित्वा। सा
नो॑ य॒ज्ञम्पि॑पृ॒हि वि॒श्ववा॑रे र॒यिं नो॑ धेहि सु॒भगे सु॑वीरम्।
नि॒वेश॑नी सं॒गम॑नी॒ वसू॑नां॒ विश्वा॑ रू॒पाणि॒ वसू॑न्यावे॒शय॑न्ती।
स॒हस्र॑पोष॒ सु॒भगा॑ ररा॒णा सा न॒ आ गु॒न्वर्च॑सा॥१॥

सं॒वि॒दा॒ना। अ॒ग्नी॒षोमौ॑ प्रथ॒मौ वी॒र्ये॑ण॒ वसू॑न्नु॒द्राना॑दि॒त्यानि॒ह

जिन्वतम्। माध्य९ हि पौर्णमासं जुषेथाम्ब्रह्मणा
 वृद्धौ सुकृतेन सातावथास्मभ्य९ सहवीरा९ रयिं नि
 यच्छतम्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्चाग्नीनादधत ते दर्शपूर्णमासौ
 प्रैप्सन्तेषामङ्गिरसां निरुप्त९ हविरासीदथादित्या एतौ
 होमावपश्यन्तावजुहवुस्ततो वै ते दर्शपूर्णमासौ॥ २॥

पूर्व आलभन्त दर्शपूर्णमासावालभमान एतौ होमौ
 पुरस्ताञ्जुहुयात्साख्यादेव दर्शपूर्णमासावा लभते ब्रह्मवादिनो
 वदन्ति स त्वै दर्शपूर्णमासावालभेत य एनयोरनुलोमं
 च प्रतिलोमं च विद्यादित्यमावास्याया ऊर्ध्वं तदनुलोम-
 म्पौर्णमास्यै प्रतीचीनं तत्प्रतिलोमं यत्पौर्णमासीम्पूर्वामालभेत
 प्रतिलोममेनावा लभेतामुमपख्यमाणमन्वप॥ ३॥

खीयेत सारस्वतौ होमौ पुरस्ताञ्जुहुयादमावास्या
 वै सरस्वत्यनुलोममेवैनावा लभतेऽमुमाप्यायमानमन्वा
 प्यायत आग्नावैष्णवमेकादशकपालम्पुरस्तान्निर्वपेत्सरस्वत्यै
 चरु९ सरस्वते द्वादशकपालं यदाग्नेयो भवत्यग्निर्वै
 यज्ञमुखं यज्ञमुखमेवर्द्धिम्पुरस्ताद्धत्ते यद्वैष्णवो भवति
 यज्ञो वै विष्णुर्यज्ञमेवारभ्य प्र तनुते सरस्वत्यै चरुर्भवति

सरस्वते द्वादशकपालोऽमावास्या वै सरस्वती पूर्णमासः
 सरस्वान्तावेव साख्यादा रभत ऋध्नोत्याभ्यान्द्वादशकपालः
 सरस्वते भवति मिथुनत्वाय प्रजात्यै मिथुनौ गावौ दखिणा
 समृद्धौ ॥ ४ ॥

वर्चसा वै ते दंशपूर्णमासावपं तनुते सरस्वत्यै पञ्चविंशतिश्च ॥ १ ॥ ————— [१]

ऋषयो वा इन्द्रमप्रत्यख्यं नापश्यन्तं वसिष्ठः
 प्रत्यख्यम्पश्यत्सोऽब्रवीद्ब्राह्मणं ते वक्ष्यामि यथा त्वत्पुरोहिताः
 प्रजाः प्रजनिष्यन्तेऽथ मेतरेभ्य ऋषिभ्यो मा प्र वोच इति
 तस्मा एतान्थस्तोमभागानब्रवीत्ततो वसिष्ठपुरोहिताः प्रजाः
 प्राजायन्त तस्माद्वासिष्ठो ब्रह्मा कार्यः प्रैव जायते रश्मिरसि
 ख्याय त्वा ख्यं जिन्वेति ॥ ५ ॥

आह देवा वै ख्यो देवेभ्य एव यज्ञम्प्राह प्रेतिरसि
 धर्माय त्वा धर्मं जिन्वेत्याह मनुष्या वै धर्मो मनुष्येभ्य
 एव यज्ञम्प्राहान्वितिरसि दिवे त्वा दिवं जिन्वेत्याहैभ्य एव
 लोकेभ्यो यज्ञम्प्राह विष्टम्भोऽसि वृष्ट्यै त्वा वृष्टिं जिन्वेत्याह
 वृष्टिमेवाव ॥ ६ ॥

रुद्धे प्रवास्यनुवासीत्याह मिथुनत्वायोशिगंसि

वसुभ्यस्त्वा वसूञ्जिन्वेत्याहाष्टौ वसंव एकादश रुद्रा
द्वादशादित्या एतावन्तो वै देवास्तेभ्य एव यज्ञम्प्राहौजोऽसि
पितृभ्यस्त्वा पितृञ्जिन्वेत्याह देवानेव पितृननु सं तनोति
तन्तुरसि प्रजाभ्यस्त्वा प्रजा जिन्व॥७॥

इत्याह पितृनेव प्रजा अनु सं तनोति पृतनाषाडसि
पशुभ्यस्त्वा पशूञ्जिन्वेत्याह प्रजा एव पशूननु सं
तनोति रेवदस्योषधीभ्यस्त्वौषधीर्जिन्वेत्याहौषधीष्वेव
पशून्प्रतिष्ठापयत्यभिजिदसि युक्तग्रावेन्द्राय त्वेन्द्र
जिन्वेत्याहभिजित्या अधिपतिरसि प्राणाय त्वा प्राणम्॥८॥

जिन्वेत्याह प्रजास्वेव प्राणान्दधाति त्रिवृदसि
प्रवृदसीत्याह मिथुनत्वाय स०रोहोऽसि नीरोहोऽसीत्याह
प्रजात्यै वसुकोऽसि वेषश्चिरसि वस्यष्टिरसीत्याह
प्रतिष्ठित्यै॥९॥

जिन्वेत्येवं प्रजा जिन्व प्राणत्रिंशच्च॥२॥ [२]

अग्निना देवेन पृतना जयामि गायत्रेण छन्दसा
त्रिवृता स्तोमैर्न रथंतरेण साम्ना वषट्कारेण वज्रेण
पूर्वजान्भ्रातृव्यान्धरान्पादयाम्यवैनान्बाधे प्रत्यैनान्नुदे-

ऽस्मिन्वष्येऽस्मिन्भूमिलोके योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मो
विष्मोः क्रमेणात्यैनान्क्रामामीन्द्रेण देवेन पृतना जयामि
त्रैष्टुभेन छन्दसा पञ्चदशेन स्तोमेन बृहता साम्ना वषट्कारेण
वज्रेण॥१०॥

सहजान् विश्वेभिर्देवेभिः पृतना जयामि जागतेन
छन्दसा सप्तदशेन स्तोमेन वामदेव्येन साम्ना वषट्कारेण
वज्रेणापरजानिन्द्रेण सयुजो वयं सासह्याम पृतन्यतः।
घ्नन्तो वृत्राण्यप्रति। यत्ते अग्ने तेजस्तेनाहं तेजस्वी भूयासं
यत्ते अग्ने वर्चस्तेनाहं वचस्वी भूयासं यत्ते अग्ने हरस्तेनाहं
हरस्वी भूयासम्॥११॥

बृहता साम्ना वषट्कारेण वज्रेण षट्त्वारिंशच्च॥३॥ [३]

ये देवा यज्ञह्नो यज्ञमुषः पृथिव्यामध्यासन्ते। अग्निर्मा
तेभ्यो ररखतु गच्छेम सुकृतो वयम्। आगन्म मित्रावरुणा
वरेण्या रात्रीणाम्भागो युवयोर्यो अस्ति। नाकं गृह्णानाः
सुकृतस्य लोके तृतीयं पृष्ठे अधि रोचने दिवः। ये देवा
यज्ञह्नो यज्ञमुषोऽन्तरिख्येऽध्यासन्ते। वायुर्मा तेभ्यो ररखतु
गच्छेम सुकृतो वयम्। यास्ते रात्रीः सवितः॥१२॥

दे॒व्यानी॑रन्त॒रा द्यावा॑पृथि॒वी वि॒यन्ति॑। गृ॒हैश्च॒ सर्वैः प्र॒जया॑
 न्व॒ग्रे सु॒वो रु॒हाणा॑स्तरता॒ रजा॑ँसि। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनो॑
 य॒ज्ञमुषो॑ दि॒व्यध्या॑स॒ते। सूर्यो॑ मा॒ तेभ्यो॑ र॒ख्यतु॑ गच्छे॒म
 सु॒कृतो॑ व॒यम्। येनेन्द्रा॑य स॒मभ॑रः पया॑ँस्युत्त- मेन॑ ह॒विषा॑
 जा॒तवे॑दः। तेना॑ग्रे त्वमु॒त वर्ध॑येम॑ संजा॒ताना॑ँ श्रैष्ठ्य॒ आ
 धे॑ह्येनम्। य॒ज्ञ॒हनो॑ वै दे॒वा य॑ज्ञ॒मुषः॑॥१३॥

स॒न्ति त ए॒षु लो॒केष्वा॑स॒त आ॒ददा॑ना विम॒थ्रा॒ना यो
 ददा॑ति॒ यो य॑ज॒ते तस्य॑। ये दे॒वा य॑ज्ञ॒हनः॑ पृथि॒व्याम॑ध्यास॒ते
 ये अ॒न्तरि॑ख्ये॒ ये दि॒वीत्या॑हे॒माने॒व लो॒काँस्ती॒र्त्वा स॒गृहः॑
 स॒प॑शुः सु॒वर्गं लो॒कमे॒त्यप॒ वै सोमे॑नेजा॒नाद्दे॒वता॑ँश्च य॒ज्ञश्च॑
 क्रा॒मन्त्या॑ग्रेय॒म्पञ्च॑क॒पालमु॑दवसा॒नीयं॒ निर्व॑पेद॒ग्निः सर्वा॑
 दे॒वताः॑॥१४॥

पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञो दे॒वता॑ँश्चै॒व य॒ज्ञं चा॒व रु॒द्धे गा॒य॒त्रो वा
 अ॒ग्निर्गा॑य॒त्रछ॑न्दा॒स्तं छ॑न्द॒सा व्य॑र्धयति॒ यत्प॑ञ्च॒कपालं॑
 क॒रोत्य॑ष्टाक॒पालः का॒र्योऽष्टा॑ख॒रा गा॒य॒त्री गा॑य॒त्रो-
 ऽग्निर्गा॑य॒त्रछ॑न्दाः स्वेनै॒वेन॑ छ॑न्द॒सा स॑म॒र्धय॑ति॒ प॒ङ्क्तौ
 या॒ज्यानु॑वा॒क्ये भ॑वतः॒ पाङ्क्तो॑ य॒ज्ञस्तेनै॒व य॒ज्ञान्नै॑ति॥१५॥

स॒वित॒र्दे॒वा यं॒ज्ञमु॒षः सर्वा॑ दे॒वता॒स्त्रिच॑त्वारि॒शच्च॑॥४॥ [४]

सूर्यो॑ मा दे॒वो दे॒वेभ्यः॑ पातु वा॒युरन्त॑रि॒ख्याद्य॑ज॒मानो॒-
ऽग्नि॑र्मा पातु च॒ख्षुषः॑। स॒ख्ष शूष॑ स॒वित॒र्विश्व॑च॒र्षण
ए॒तेभिः॑ सोम॒ नाम॑भिर्विधेम ते तेभिः॑ सोम॒ नाम॑भिर्विधेम
ते। अ॒हम्प॒रस्ता॑द॒हम॒वस्ता॑द॒हं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑
ववार। यद॒न्तरि॑ख्यं तदु॒ मे पि॑ताभू॒दहः॑ सूर्य॑मु॒भयतो॑
ददर्शा॒हम्भू॒यासमु॑त्तमः स॒माना॑नाम्॥१६॥

आ स॒मुद्रा॑दाऽन्त॑रि॒ख्यात्प्र॒जाप॑तिरु॒दधिं॑ च्या॒वया॒तीन्द्रः॑ प्र
स्रौ॑तु म॒रुतो॑ व॒र्षय॑न्तून्न॒म्भय॑ पृथि॒वीम्भि॒न्द्धीदं॑ दि॒व्यं नभः॑।
उ॒द्रो दि॒व्यस्य॑ नो दे॒हीशा॑नो॒ वि सृ॑जा॒ दृति॑म्। प॒शवो॑ वा ए॒ते
यदा॑दि॒त्य ए॒ष रु॒द्रो यद॑ग्नि॒रोष॑धीः प्रा॒स्याग्ना॑वा॒दित्यं॑ जु॒होति॑
रु॒द्रादे॒व प॒शून्त॑र्दधा॒त्यथो॒ ओष॑धीष्वे॒व प॒शून्॥१७॥

प्रति॑ ष्ठापयति क॒विर्य॑ज्ञस्य॒ वि त॑नोति॒ पन्थां॑ नाक॒स्य
पृ॒ष्ठे अधि॑ रोच॒ने दि॒वः। येन॑ ह॒व्यं वह॑सि॒ यासि॑ दू॒त इ॒तः
प्रचै॑ता अ॒मुतः॑ सनी॒यान्। यास्ते॒ विश्वाः॑ स॒मिधः॑ स॒न्त्यग्ने॑ याः
पृथि॒व्याम्ब॒र्हिषि॑ सूर्ये॒ याः। तास्ते॑ गच्छ॒न्त्वाहु॑तिं घृ॒तस्य॑
दे॒वाय॑ते यज॒मानाय॑ शर्म। आ॒शासा॑नः सु॒वीर्य॑ रा॒यस्पोष॑

स्वश्वियम्। बृहस्पतिना राया स्वगाकृतो मह्यं यजमानाय
तिष्ठ॥१८॥

सुमानानामोषधीष्वेव पशून्मह्यं यजमानायैकञ्च॥५॥ [५]

सं त्वां नह्यामि पयसा घृतेन सं त्वां नह्याम्यप ओषधीभिः।
सं त्वां नह्यामि प्रजयाहमद्य सा दीर्घिषिता संनवो वाजंमस्मे।
प्रेतु ब्रह्मणस्पती वेदिं वर्णेन सीदतु। अथाहमनुकामिनी स्वे
लोके विशा इह। सुप्रजसंस्त्वा वयः सुपत्नीरुपं सेदिम। अग्रे
सपत्नदम्भनमदध्यासो अदाभ्यम्। इमं वि ष्यामि वरुणस्य
पाशम्॥१९॥

यमबन्धीत सविता सुकेतः। धातुश्च योनौ सुकृतस्य लोके
स्योनम्मे सह पत्यां करोमि। प्रेह्युदेह्युतस्य वामीरन्वग्निस्ते-
ऽग्रं नयत्वदिंतिर्मध्यं ददताः रुद्रावसृष्टासि युवा नाम मा
मां हिःसीर्वसुभ्यो रुद्रेभ्य आदित्येभ्यो विश्वेभ्यो वो देवेभ्यः
पुत्रेजनीर्गृह्णामि यज्ञाय वः पुत्रेजनीः सादयामि विश्वस्य ते
विश्वावतो वृष्णिषावतः॥२०॥

तवाग्रे वामीरनु संदृशि विश्वा रेताःसि धिषीयागं देवान्
यज्ञो नि देवीर्देवेभ्यो यज्ञमंशिषन्नस्मिन्सुन्वति यजमान

आ॒शिषः॑ स्वाहा॑कृताः समु॒द्रे॒ष्ठा गन्ध॑र्वमा तिष्ठ॒ताऽनु॑। वात॑स्य
प॒त्म॑न्नि॒ड ईडि॑ताः॥ २१॥

पाशं॑ वृ॒ष्णि॑यावतस्त्रि॒शच्च॑॥ ६॥ [६]

व॒ष॒ट्कारो॑ वै गा॒य॒त्रि॒यै शिरो॑ऽच्छि॒न॒त्तस्यै॑ र॒सः॒ परा॑प॒त॒त्स
पृ॒थि॒वी॒म्रावि॑श॒त्स ख॑दि॒रोऽभ॒व॒द्यस्य॑ खादि॒रः स्रु॒वो भव॑ति
छ॒न्द॑सा॒मे॒व र॒से॒नाव॑ द्यति॒ सर॑सा अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति
तृ॒तीय॑स्यामि॒तो दि॒वि सोम॑ आसी॒त्त गा॒य॒त्र्याह॑र॒त्तस्य॑
प॒र्णम॑च्छि॒द्यत् तत्प॒र्णोऽभ॒व॒त्तत्प॒र्णस्य॑ प॒र्णत्वं॑ यस्य॑ प॒र्णम॒यी
जुहूः॑॥ २२॥

भव॑ति सौ॒म्या अ॒स्याहु॑तयो भवन्ति जु॒षन्तो॑ऽस्य दे॒वा
आहु॑तीर्दे॒वा वै ब्रह्म॑न्नवदन्त॒ तत्प॒र्ण उपा॑शृ॒णो॒त्सुश्र॒वा वै नाम॑
यस्य॑ प॒र्णम॒यी जुहू॑र्भवति॒ न पा॒पः॑ श्लोकः॑ शृ॒णोति॑ ब्रह्म
वै प॒र्णो वि॒ण्म॒रुतो॑ऽन्नं वि॒ण्मा॒रुतो॑ऽश्व॒त्थो यस्य॑ प॒र्णम॒यी
जुहू॑र्भवत्याश्व॒त्थ्युप॒भृद्ब्रह्म॑णै॒वान्न॑मव॒ रु॒न्देऽथो॑ ब्रह्म॥ २३॥

ए॒व वि॒श्य॒ध्यू॒हति॑ रा॒ष्ट्रं वै प॒र्णो विड॑श्व॒त्थो
यत्प॒र्णम॒यी जुहू॑र्भवत्याश्व॒त्थ्युप॒भृद्रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्य॒ध्यू॒हति॑
प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑जुहो॒त्सा यत्राहु॑तिः प्र॒त्यति॑ष्ठ॒त्तो वि॒क॒ङ्क॒त

उदतिष्ठत्ततः प्रजा असृजत् यस्य वैकङ्कती ध्रुवा भवन्ति
 प्रत्येवास्याहुतयस्तिष्ठन्त्यथो प्रैव जायत एतद्वै सुचाः
 रूपं यस्यैव रूपाः सुचो भवन्ति सर्वाण्येवैन रूपाणि
 पशूनामुप तिष्ठन्ते नास्यापरूपमात्मञ्जायते॥२४॥

जुहूरथो ब्रह्म सुचाः सप्तदश च॥७॥ [७]

उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा ज्योतिष्मते
 ज्योतिष्मन्तं गृह्णामि द्रव्याय द्रव्यवृधे रातं देवेभ्यो-
 ऽग्निजिह्वेभ्य- स्त्वर्तायुभ्य इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यो
 वातापिभ्यः पर्जन्यात्मभ्यो दिवे त्वान्तरिक्षाय त्वा
 पृथिव्यै त्वापेन्द्र द्विषतो मनोऽप जिज्यासतो जुह्यप यो
 नोऽरातीयति तं जहि प्राणाय त्वापानाय त्वा व्यानाय त्वा
 सते त्वासते त्वाद्ध्यस्त्वौषधीभ्यो विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्यो यतः
 प्रजा अक्खिन्द्रा अजायन्त तस्मै त्वा प्रजापतये विभूदात्रे
 ज्योतिष्मते ज्योतिष्मन्तं जुहोमि॥२५॥

ओषधीभ्यश्चतुर्दश च॥८॥ [८]

यां वा अध्वर्युश्च यजमानश्च देवतामन्तरितस्तस्या आ
 वृश्चेते प्राजापत्यं दधिग्रहं गृह्णीयात्प्रजापतिः सर्वा देवता

देवताभ्य ए॒व नि हु॑वाते ज्येष्ठो वा ए॒ष ग्र॒हाणां॑ यस्यै॒ष
गृ॒ह्यते॒ ज्यैष्ठ्यमे॒व गच्छ॑ति॒ सर्वा॑सां वा ए॒तद्दे॒वता॑नां॒ रूपं॑
यदे॒ष ग्र॒हो यस्यै॒ष गृ॒ह्यते॒ सर्वा॑ण्ये॒वैनं॑ रू॒पाणि॑ प॒शूना॑मुप
तिष्ठन्त॒ उप॒याम॑गृहीतः॥२६॥

अ॒सि प्र॒जाप॑तये त्वा ज्योति॑ष्मते ज्योति॑ष्मन्तं
गृ॒ह्णामी॑त्याह ज्योति॑रे॒वैनं॑ स॒माना॑नां करोत्यग्नि॒जिह्वे॑भ्यस्त्वर्ता॒य
इत्या॑हैताव॑ती॒र्वे दे॒वता॑स्ताभ्य ए॒वैनं॑ सर्वा॑भ्यो गृ॒ह्णात्य॑पेन्द्र
द्विष॑तो मन॒ इत्या॑ह भ्रातृ॑व्यापनुत्यै प्रा॒णाय॑ त्वापा॒नाय॑
त्वेत्या॑ह प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति॒ तस्मै॑ त्वा प्र॒जाप॑तये
विभू॑दात्रे ज्योति॑ष्मते ज्योति॑ष्मन्तं जुहोमि॥२७॥

इत्या॑ह प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑ सर्वा॑भ्य ए॒वैनं॑
दे॒वता॑भ्यो जुहो॑त्याज्यग्र॒हं गृ॒ह्णीया॑त्तेज॑स्कामस्य तेजो वा
आज्य॑न्तेज॒स्यैव॑ भ॒वति॑ सोमग्र॒हं गृ॒ह्णीया॑द्ब्रह्मवर्च॒सका॑मस्य
ब्रह्मवर्च॒सं वै सोमो॑ ब्रह्मवर्च॒स्यैव॑ भ॒वति॑ दधिग्र॒हं
गृ॒ह्णीया॑त्प॒शुका॑म॒स्योर्ग्वै दध्यू॑र्क॒शवं॑ ऊ॒र्जैवा॑स्मा
ऊ॒र्जम्प॑शून॒वं रु॒न्दे॥२८॥

त्वे ऋतुमपि वृञ्जन्ति विश्वे द्विर्यदेते त्रिर्भवन्त्यूमाः। स्वादोः
 स्वादीयः स्वादुना सृजा समत ऊ षु मधु मधुनाभि योधि।
 उपयामगृहीतोऽसि प्रजापतये त्वा जुष्टं गृह्णाम्येष ते योनिः
 प्रजापतये त्वा। प्राणग्रहान्गृह्णात्येतावद्वा अस्ति यावदेते ग्रहाः
 स्तोमाश्छन्दांसि पृष्ठानि दिशो यावदेवास्ति तत्॥ २९॥

अवं रुद्धे ज्येष्ठा वा एतान्ब्राह्मणाः पुरा विद्वामंक्रन्तस्मात्तेषां
 सर्वा दिशोऽभिजिता अभूवन् यस्यैते गृह्यन्ते ज्यैष्ठ्यमेव
 गच्छत्यभि दिशो जयति पञ्च गृह्यन्ते पञ्च दिशः सर्वास्वेव
 दिक्ष्वध्रुवन्ति नवनव गृह्यन्ते नव वै पुरुषे प्राणाः प्राणानेव
 यजमानेषु दधति प्रायणीये चोदयनीये च गृह्यन्ते प्राणा वै
 प्राणग्रहाः॥ ३०॥

प्राणैरेव प्रयन्ति प्राणैरुद्यन्ति दशमेऽहं गृह्यन्ते प्राणा वै
 प्राणग्रहाः प्राणेभ्यः खलु वा एतत्प्रजा यन्ति यद्वामदेव्यं
 योनेश्च्यवते दशमेऽहं न्वामदेव्यं योनेश्च्यवते यदशमेऽहं गृह्यन्ते
 प्राणेभ्य एव तत्प्रजा न यन्ति॥ ३१॥

तत्प्राणग्रहाः सप्तत्रिंशच्च॥ 10॥ [१०]

प्र देवं देव्या धिया भरता जातवैदसम्। हव्या

नो वरुषदानुषक्। अयमु ष्य प्र देवयुरहोता यज्ञाय
नीयते। रथो न योरभीवृतो घृणीवाश्चेतति त्मना।
अयमग्निरुरुष्यत्यमृतादिव जन्मनः। सहसश्चिथ्सहीयां देवो
जीवातवे कृतः। इडायास्त्वा पदे वयं नाभा पृथिव्या अधि।
जातवेदो नि धीमह्यग्ने हव्याय वोढवे॥ ३२॥

अग्ने विश्वेभिः स्वनीक देवैरूर्णावन्तम्प्रथमः सीद योनिम्।
कुलायिनं घृतवन्तं सवित्रे यज्ञं नय यजमानाय साधु।
सीद होतुः स्व उ लोके चिकित्वान्त्सादया यज्ञं सुकृतस्य
योनौ। देवावीर्देवान् हविषा यजास्यग्ने बृहद्यजमाने वयो धाः।
नि होता होतृषदने विदानस्त्वेषो दीदिवा अंसदत्सुदरुषः।
अदब्धव्रतप्रमतिर्वसिष्ठः सहस्रम्भरः शुचिजिह्वो अग्निः। त्वं
दूतस्त्वम्॥ ३३॥

उ नः परस्पास्त्वं वस्य आ वृषभ प्रणेता। अग्ने तोकस्य
नस्तने तनूनामप्रयुच्छन्दीद्यद्बोधि गोपाः। अभि त्वा देव
सवितरीशानं वार्याणाम्। सदावन्भागमीमहे। मही द्यौः
पृथिवी च न इमं यज्ञमिमिख्यताम्। पिपृतां नो भरीमभिः।
त्वामग्ने पुष्करादध्यथर्वा निरमन्थत। मूर्ध्नो विश्वस्य वाघतः।

तमु॥३४॥

त्वा दध्यङ्घ्रिः पुत्र ईधे अथर्वणः। वृत्रहणम्पुरंदरम्। तमु
त्वा पाथ्यो वृषा समीधे दस्युहन्तमम्। धनंजयः रणेरणे।
उत ब्रुवन्तु जन्तव उदग्निर्वृत्रहाजनि। धनंजयो रणेरणे। आ
यः हस्ते न खादिनः शिशुं जातं न बिभ्रति। विशामग्निः
स्वध्वरम्। प्र देवं देववीतये भरता वसुवित्तमम्। आ स्वे
योनौ नि षीदतु। आ॥३५॥

जातं जातवेदसि प्रियः शिशीतातिथिम्। स्योन
आ गृहपतिम्। अग्निनाग्निः समिध्यते कविर्गृहपतिर्युवा।
हव्यवाङ्मुह्यस्यः। त्वः ह्यग्ने अग्निना विप्रो विप्रेण
सन्धस्ता। सखा सख्या समिध्यसे। तम्मर्जयन्त
सुक्रतुम्पुरोयावानमाजिषु। स्वेषु ख्येषु वाजिनम्। यज्ञेन
यज्ञमयजन्त देवास्तानि धर्माणि प्रथमान्यासन्। ते ह
नाकम्महिमानः सचन्ते यत्र पूर्वे साध्याः सन्ति देवाः॥३६॥

वोढवे दूतस्त्वन्तमुं सीदत्वा यत्र चत्वारि च॥११॥ [११]

युञ्जान इमामगृभ्णं देवस्य सन्ते वि पाजसा वसंवस्त्वा समास्त्वोर्ध्वा अस्याकूतिं यदग्ने

यान्यग्ने यं यज्ञमेकादश॥11॥ युञ्जानो वर्मं च स्थ आदित्यास्त्वा भारती स्वा९ अह९
षट्त्वारि९शत्॥46॥ युञ्जानो वाजैवाजे॥[१२]